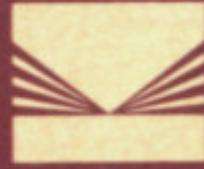

ХРИСТО
СМИРНЕНСКИ
Избрани
творби

Библиотека

за ученика

ХРИСТО СМИРНЕНСКИ

ИЗБРАНИ ТВОРБИ

chitanka.info

Съставителство, редакция, въстъпителни думи, бележки и приложение:

Симеон Правчанов

Нашият народ и преди всичко работническата класа, в средата на която се роди, израсна, твори и се бори Смирненски, с право ще съхранява завинаги в своите сърца светлата негова памет.

Богатото литературно наследство на Смирненски — една драгоценна съкровищница — следва да се направи достояние на всички трудещи се и особено на нашата славна младеж в днешния исторически период, когато у нас се изграждат с героичен труд и ожесточена борба против вътрешния класов враг и външната империалистическа реакция основите на социалистическото общество — благоденствието на нашия народ и възходът на нашата родина.

Георги Димитров

1948

Христо Смирненски възвести нова ера в развитието на българската литература, издигна високо знамето на комунистическата партийност, на социалистическия реализъм, под което и днес се изгражда и ще се изгражда националната ни култура. С право той заема най-лично място в съкровищницата на нашата социалистическа поезия.

Изковано в мъжествените революционни битки на работническата класа, творчеството на Христо Смирненски стана могъщо партийно оръжие. То беше и си остава владетелин на човешките умове и сърца, страстен агитатор на комунистическите идеи, творчество, което десетилетия наред довеждаше в редовете на партията хиляди предани народни синове и дъщери, вдъхновяваше ги за подвизи и

жертви в името на освободителното пролетарско дело, в името на комунизма.

Тодор Живков

1963

СИМЕОН ПРАВЧАНОВ

ВСТЪПИТЕЛНИ ДУМИ

В настоящото издание учащите се ще намерят подборка от най-значителните лирически, хумористично-сатирични и прозаически произведения на Христо Смирненски с бележки към тях. Ще намерят животописа на поета, откъси от спомени за него, а също така извадки от оценките на литературните критици и изследователи за творчеството му.

Естествено най-трудно е, ако изобщо е възможно, накратко да се даде обща характеристика на такъв изключително надарен художник и нравствено лъчезарен човек, какъвто е Христо Смирненски. Неговото младо, прекрасно и одухотворено лице ни гледа от някогашните фотографии ту с романтично вгълбение, възторг или гняв, познати ни от „Ний“, „Червените ескадрони“, „Москва“, „Жълтата гостенка“ и „Юноша“; ту с убийствената жълч към стария капиталистически свят, бушуваща в сатиричните му творби; ту с дяволита закачливост и безпределна жизненост, с които ни очароват стотиците хумористични негови строфи.

Починал толкова рано, ненавършил дори двадесет и петата си година, Христо Смирненски присъствува трайно в паметта и светоусещането на своите съвременници, на следващите и бъдещите поколения като пръв и най-вдъхновен певец на революционната младост на българския пролетариат и комунистическата партия — присъствува като неизменна съставка от нашето национално самосъзнание.

Като всеки гениален творец Смирненски бе призван и намери в себе си социална прозорливост, духовна енергия, творческа воля, вдъхновение и романтичен плам да застане в политическия авангард на своята революционна епоха, да се изгради като убеден и последователен боец на своята класа, на комунистическите идеи, като истински патриот и интернационалист; това именно бе предпоставката и това предопредели неговия изключителен принос в развитието на

нашата национална литература. Между Ботев и Вапцаров бе нужен свързващ връх в нашата революционна поезия и този огромен връх бе неговата лирика.

Смирненски встъпи в социалистическата поезия обогатен от нашите национални духовни и литературни традиции, от опита на своето хумористично и сатирично творчество и от завоеванията на няколко съвременни нему литературни направления. Всъщност думата „встъпи“ е може би най-неточната. Той започна да създава българската социалистическо-реалистична лирика. Той бе първотворецът и първомайсторът ѝ, защото преди него постигнатото от нито един неин представител и радетел не бе придобило трайна общонародна значимост. Двадесет и две годишен, за непълни три години той не само идейно и тематично обнови, не само приобщи социалистическата поезия към нашата национална литература, но я изведе на предно, на члено място, което тя не отстъпва оттогава насам. Смирненски постави здравите основи на качествено новото художествено мислене на българската работническа класа. Сякаш доказвайки Лениновата мисъл, че пролетариатът е законен наследник на всичко ценно, което човешката култура е постигнала през вековете, Смирненски се осъществи като ненадминат поет новатор, поет строител, яко свързан с миналото и настоящото изкуство на своя народ.

Той живя жадно, всеотдайно и твори самозабвено в едно литературно съвремие със стари плодоносни реалистични и романтични традиции и с чисто идеалистични и формалистични отклонения (индивидуализъм, символизъм), в едно време, в което социалистическите идеи организираха хилядното множество в стройна революционна „тълпа“, хвърляща се в борбата срещу класовия враг с трезва убеденост и с кипящи емоции, с патетична вяра и мъдра жертвоготовност. За да изобрази този именно върхов момент от историята на пролетарските борби у нас и по света, Смирненски постъпи като гениален художник реформатор, като художник революционер. Тук думата гениален е съвсем на място. Неговата художническа програма бе изненадващо пространна и задълбочена, съзвучна с духа на времето и дори — изпреварваща го. В епохата на революционните катаклизми тя бе преди всичко съзидателна, конструктивна.

Смирненски проникновено схвана, че революционната лирика е длъжна да бъде активен двигател в кървавия и славен поход на пролетариата към свобода, трябва да събужда, да зове, да възпитава нови доблестни воини на комунистическата партия, като рисува примамливото пурпурно утро на светлата комунистическа ера, като възпява подвига на „тълпата“ и на отделния герой, като изригва и внушава несломима вяра и мажорен маршов ентузиазъм. Дирейки именно същината на революционната пролетарска поезия с масово идейно-художествено въздействие, трасирайки сигурните пътища към нея, Смирненски се вглеждаше с проницателен аналитичен интерес и в реалистичната поезия на нашите стари майстори, и в романтичната патетика на Ботев и Вазов, и в социалистическо-агитационните стихотворения на Димитър Полянов, и в младата съветска поезия, в която още не бе извисил титаничен ръст Маяковски, и в лиrikата на индивидуалистите и символистите след Първата световна война, заемаща значително място в литературния живот у нас, и в романтичните емоционални избухвания и видения в творчеството на едни или други наши поети (реалисти, индивидуалисти и символисти), които, обновени, също са му изглеждали пригодни да предадат разрушителния и градивен ентузиазъм на пролетарските маси.

Нашата реалистична поезия го научи да въплъщава в художествената творба кардиналните обществени проблеми, да пише за народа и да бъде на „ти“ с народа; поезията на Д. Полянов — как лиrikата да бъде истинско пропагандно оръжие на комунистическата партия: младата съветска поезия — на романтична планетарност в представите на класовата солидарност и на класовите битки; индивидуалистите и символистите — на великолепни, съвършени форми и щедра образност, които той изпълни с противоположно социално съдържание; нашата романтична лирика (като се почне от някои произведения на Ботев, Вазов и Яворов) — на призивен патос, на вулканичен емоционален нерв.

Така, търсейки вдъхновено и упорито живата сърцевина на новото изкуство, на пълноценната социалистическа поезия, Смирненски едновременно интуитивно и съзнателно усвои и използува всичко ценно във всяко от съществуващите литературни направления и школи, за да въпълти естетическия идеал на социализма, да постигне лично свой, неповторим лирически синтез от

художествени идеи, образи, похвати, ритмични интонации и римна оркестрация, който да бъде качествено нов, с общонародно значение, с бъдеще. С пълно основание в историята на българската литература Христо Смирненски е считан за основоположник на нашата социалистическо-реалистична поезия, за зчинател на метода на социалистическо-реалистичното българско изкуство. И точно в това е безценната, наистина епохална заслуга на гениалния юноша пред нашето революционно движение, пред нашата обществена и художествена мисъл, заслуга, която го прави безсмъртен в името на най-хуманното общество — комунистическото, което сега строим.

Симеон Правчанов

I

ПЪРВИ МАЙ

*Да спрат фабричните комини
и всеки черен труд да спре,
и туй намръщено море
от морни роби и робини
да озари и приласкай
усмивката на първи май!*

*Зората пурпурна вестява
смъртта на тягостната нощ
и новий ден с всевластна мош
горите тъмни озарява.
И всеки негов лъч сияй
с победен зов на първи май.*

*О, морни бледолики братя,
камбанен зов лети над нас,
вестяващ онзи светъл час,
когато в огнена разплата
победата ще увенчай
пламтящия меч на първи май.*

*Когато в черните грамади
на рухващия кървав храм
ще изградим, сред дим и плам,
сред трупове и барикади,
с тържествен химн на първи май
очаквания земен рай...*

*Да стихнат трепетните грижи,
о, морни братя и сестри,
и отдих свят да зацари
в прихлупените мрачни хижи.*

*И нека в тях да възсияй
усмивката на първи май!
«Червен смях», 1 май 1920*

„В малката преходна стаичка зад редакцията на в. «Равенство», на втория етаж на Синдикалния дом на ул. «Кирил и Методий», влезе непознат възницичък мургав младеж, с по-голяма за тялото му глава, умни учи и черна като смола коса над челото, облечен в тъмносиня блузатолстовка, и ми подаде лист хартия с напечатано на машина стихотворение.

— Млади другарю — обърнах се аз след прочитането. — Ето вече 30 години чета и пиша първомайски стихотворения, но аз за пръв път прочитам такова хубаво като вашето. Поздравявам ви.

Младежът беше Христо Смирненски, а стихотворението — «Първи май».

(Из спомените на Димитър Полянов, по същото време редактор на седмичното хумористично художествено-литературно списание „Червен смях“, орган на БКП (т.с.))

„Първи май“ е великолепният дебют на пролетарския поет Христо Смирненски. Дотогава широко известен като хуморист с няколко десетки псевдонима и като автор на няколко лирически стихотворения без особени идеино-художествени достойнства, с „Първи май“ двадесет и две годишният поет поставя славното начало на своята революционна социалистическо-реалистична лирика.

Кои образи от „Първи май“ непрекъснато се срещат, и как се обогатяват по-сетне в лириката на поета („зората пурпурна“, „морни бледолики братя“, „огнена разплата“, „рухващия кървав храм“ и др.)?

НИЙ

*Ний всички сме деца на майката земя,
но чужда е за нас кърмящата ѝ гръд,
и в шеметния кръг на земния си път,
жадувайки лъчи, угасваме в тъма —
ний, бедните деца на майката земя.*

*Край нас се вие бич, над нас тежи хомот
и робския закон на жълтия метал;
ний раснем в нищета, ний гаснем сред печал
и ръсим в своя друм сълзи и кървав пот —
ний, бледи смъртници — родени за живот.*

*А ний сме океан от огнени вълни,
величествен керван към светли висоти;
Чрез нашите сърца вселената тупти,
живота се крепи на раменете ни,
но ний сме океан от стенещи вълни.*

*На земните блага всевечни сме творци,
а нужда ни души до хладната си гръд.
Под черните крила на дебнещата смърт
привеждаме чела със трънени венци —
ний, вечните творци, ний морните борци.*

*Но иде ден на съд! Над майката земя
надвисва ураган и в громкия му зов
преплитат се ведно омраза и любов,
а майката земя възsepва се сама,
потъпкала греха, отъrsila срама.*

*Зашото в боен ред сред робската тъма
възбунени вълни издигат се със рев,*

*зашото накия свещеният ни гнев
и неговият вик стозвучно загърмя:
«И ние сме деца на майката земя!»
«Червен смях», 26 юни 1920*

При първото публикуване на „Ний“ в „Червен смях“ буржоазната цензура е унищожила последните две строфи. Обяснете защо именно тях!

Изобщо стихотворението е поместено в стихосбирката „Да бъде ден!“, първото и второто издание.

Във всяко литературно произведение художествената идея има осмислено развитие. Каква е и как бихте определили развитието на поетическата идея в стихотворението „Ний“?

Като анализира тази творба на Смирненски, литературният критик Минко Николов подчертава, че тя е „прослава на бунтовно преобразователната мисия на милионите труженици, възвхала на революцията като истинско творчество, а не само като разрушителна стихия“.

ЧЕРВЕНИТЕ ЕСКАДРОНИ

*В утрото на светла ера, с факела на нова вера,
идат бодри ескадрони с устрем горд и набег смел,
а над тях, кат хищни птици, кат настръхнали
орлици,
спускат се и разпиляват гръм шрапнел подир
шрапнел.*

*Кон изправя се, изцвili и отронил сетни сили,
грохне мъртъв на земята някой воин поразен.
В миг уплашен спира коня, но наново той догоня
стъпките на ескадрона, в общий прилив устремен.*

*И развели буйни грави, над пожънатите ниви,
като вихър отминават ескадрон след ескадрон.
Под копитата извива прах на облачета сиви
и премрежва с бронзов блясък огнения хоризонт.*

*Ето татък край върбите екнаха пушкала скрити
и вълни от кървав пламък срещнаха се гръд със гръд;
сви се буя безпощадна, зазвънтя стомана хладна —
кратка схватка и наново ескадроните летят...*

*Ах, летете, ескадрони! В устрема ви милиони
погледи са приковани със надежда и любов.
Свил десницата корава, целий свят се днес изправя
стреснат, трогнат, очарован от победния ви зов.*

*Нека в ужас, в изненада рухне всяка черна сграда
на световната неправда, на сподавения стон
и човекът да намери зад открепнатите двери
мъртви старите химери на бездушния закон.*

*Ах, летете вий сред сеч и дъжд от огнени картечи,
вий — развихрени предтечи на безоблачните дни!
С буря, мълния и грохот възвестете гордий поход
на възбунените роби, на червените вълни!*

*И когато сетний камък на обгърнатия в пламък
и разруха древен замък се отрони в пепелта,
вий слезнете от конете и земята целунете —
възцарете вечна обич, вечна правда над света.*

«Червен смях», 3 септември 1920

През април 1920 г. съветската страна е нападната от войските на буржоазна Полша. Защитата на пролетарското отечество отприцва благородната енергия на съветските народи. Масовият героизъм и една блестяща военна операция през лятото на същата година. (Първа конна армия на Будьони извършва неочекван, невероятно тежък хилядокилометров поход и нанася в тил унищожаващ удар на белополяците) са поводът за написването на „Червените ескадрони“. Твърде често Смирненски получава творчески подтик от реални, конкретни исторически събития. Но при истинския талант художественото пресътворяване и внушение са толкова могъщи, че неговото произведение се обезсмъртива.

Кои български поети преди Смирненски са възпели победата на Октомврийската революция и защо неговите стихове за Съветска Русия представляват качествено нов етап в развитието на нашата революционна поезия? Не забравяйте, че тук като предпоставка за възникване лириката на Смирненски в сложна взаимовръзка се преплитат и новите обществено-социални условия в нашата страна (засилващата се борба на българския пролетариат под ръководството на благоевската партия), и натрупаният опит на пролетарската ни поезия, и голямото, щедро дарование на младия поет.

Защо литературните изследователи определят „Червените ескадрони“ като ода?

Какъв е смисълът на последния стих — „възцарете вечна обич, вечна правда над света“? Соалистически хуманизъм — какво

означава това понятие?

УЛИЦАТА

*Гърми тя с трясъците непрестанни
и с грижите всевечни на света
и шепне кървавите си закани,
притисната от каменни титани
и бремето на пъстра суета.*

*През делничните утрини, когато
ридаят в хор фабричните тръби,
тя стене глухо в болката си свята,
познала горестите на тълпата
и бурята на утрешни борби.*

*По нея се усмиват в колесници
престъпници, пигмеи и царе,
а дните в едноцветни върволици
отливат, като непознати птици,
над нейното нестихващо море.*

*Но дебне улицата със закана,
настръхнала подобно огнен змей,
прикрила пламъците на вулкана,
при първи зов на празнична камбана
готова лавата си да разлей.*

*И гръмнала отвсъде с изненади,
преобразена в своя мощен гнев,
тя грави огнени от барикади
развява пред смутените отряди
и блика трясъци и бурен рев.*

*А сред дима и викове победни,
целунати от кървавата нощ,*

*един до друг деца и старци бледни
угасват върху камъните ледни
с усмивката на малкия Гаврош.*
«Червен смях», 24 септември 1920

Тук Смирненски прави сполучлив опит да конкретизира образа на пролетарското множество, да го види в реалната му делничност, да го изобрази на градската улица с нейния типичен пейзаж, с борческото въодушевление на хилядите и с готовността им за саможертва в името на революцията.

От „Улицата“ и от „малкия Гаврош“ водят началото си и честите исторически препратки в поезията на Смирненски, които по-нататък имат да изпълняват важна роля като символ на революцията, като свързващи звена в човешката история от древността до съвремието (Прометей, Спартак и др.).

СЕВЕРНО СИЯНИЕ

*Стозвучний рев на битката вседневна
не стихва в снежните поля.*

*И върху бледите чела
Смъртта чертай, развихрена и гневна,
зловещия си жертвен знак.*

*А вихрите сред степите безбрежни
отбрулят жълтите листа,
забравени от есента,
и разпилили къдри белоснежни,
ридаят в ледения мрак.*

*Но стъпват твърдо легиони горди
по своя буреносен път,
над тях шрапнелите мълвят
заканите на обезличени орди,
прокълнати пред бащин праг.*

*А всички страдущи и морни братя,
осъдени на вечен гнет
от рухващия стари свет,
целуват с трепет стъпките им святы,
вбрзданни в кървавия сняг.*

* * *

*От сибирските мрачни хижи,
от каменния Петроград,
презрели делничните грижи,
червените тълпи се низват,
сплотени твърдо брат до брат.*

*А тъй жестока е борбата!
Отде не плъзна хищен враг?
И кой престъпник на земята
не тръгна с кървав нож в ръката
да се ужаси и мрак?*

*Налете с кървави пълчища
настъхналият Капитал,
обърна в дим и пепелища
на Сибир мирните селища,
вериги нови изковал.*

*Но гръмна мълния метежна
над синовете на нощта
и в своята участ неизбежна
стопиха се кат преспа снежна
недоброими пълчища.*

*Безумец е, кой хвърля шепа
пръст — с пръст слънцето да затъмни,
и кой надежда храни слепа
да спре стихията свирепа
на океанските вълни.*

* * *

*Да бъде крепка, братя,
десницата ви свята!
Вий първи в тъмнината
запалихте звезда.*

*Лъчът ѝ ще учуди,
зовът ѝ ще пробуди
задрямалите люде
към хляб и свобода.*

*И вихър от крилати
души ще да разклати
престъпните палати
на земната беда.*

*Да бъде крепка, братя,
десницата ви свята!
Вий първи в тъмнината
запалихте звезда.*

* * *

*От руските поля далеч до Атлантика,
през тайнствения лес на Индия безкрайна
и въсъде по света, де пот и горест блика,
трепти с рубинен лъч сияние велико,
открило със любов свещената си тайна.
И неговия лъч е взор на херувим,
и неговия зов е гръм: «Да победим!».*

*Тълпи се легион до братски легиони
и бурното море издига се и тътне:
«Станете вий, деца, вий, робски милиони,
притиснати под златни кървави корони,
угасващи в нощта и в сънищата смътни!
Станете вий, деца на Лондон, Берлин, Рим,
умира старий свят, ний нов ще сътворим...»*

*И блика над света туй северно сияние,
огряло огнен път през кървавата вечер,
и робските деца възрастват в великани,
в смирените сърца разбуждат се закани
и тътне все напред рубинения глетчер.
А неговия зов лети кат светъл химн,
а неговия химн гърми: «Ще победим!».*

«Червен смях», 29 октомври 1920

Стихотворението е написано по случай тригодишнината от победата на Октомврийската революция. Както във всички свои стихове, възславящи Съветска Русия, Смирненски и тук изтъква нейното епохално значение за революционното възпитание на световния пролетариат. Октомврийската революция събужда особено силен отзив в България поради кръвната, историческа и културна общност между двата славянски народа. Непосредствено след Октомврийската революция „Работнически вестник“, орган на БРСДП (т.с.), излиза с голяма уводна статия, в която възторжено приветствува руския пролетариат и обяснява световноисторическия смисъл на неговата победа. Като певец на своята класа Смирненски дава ярък художествен израз на чувствата, които българските трудещи се изпитват към съветските си братя, на политиката, която нашата комунистическа партия пропагандира сред масите и неотклонно следва.

ПРЕЗ БУРЯТА

*Аз ще дочакам празника на мойте братя
и размаха на техните крила,
когато върху хиляди чела
ще начертава смъртен знак съдбата
и бурята със гръм ще призове
възбунените свои синове.*

*През суматохата на тежки горести и грижи,
през грохота всевечен на труда
ще заблести предутринна зезда
и от прихлупените тъмни хижи
безименни борци ще полетят
по стръмния и свят Спартаков път.*

*И аз ще видя непознати и велики
довчерашните стенещи тълпи,
пред чиито двери вечна мъка бди
иечно дебнат нужди бледолики,
а в тъмните потрошени стъкла
Смъртта потропва с ледени крила.*

*Ще видя пристъпа величествен на роба,
ще чуя гневен гръм да потресе
заспалите стъгди и понесе
надлъж и шир червената прокоба
на угнетения човешки род,
разбил вековний си хомот.*

*И, мълчалив и блед сред бедните си братя,
ще понеса аз черния си кръст
и нека на гърди ми кървав пръст
да отбележи сетний ден в борбата*

*и Каин да разбий с картечен гръм
челото ми и земния ми сън.*

*А ти, другарко скъпа — сетна ми утеша,
възторжена и смела отмини
към слънцето на пролетните дни.
Аз ще целуна твойта светла дреха
и утрото на празника ни пръв
с корални капчици димяща кръв.*
«Червен смях», 6 януари 1921

Най-лична и интимна е неговата (на поета — б.р.) изповед в стихотворението „През бурята“. То е монологична творба, откровена равносметка по съдбовни въпроси, размисъл за живота, смъртта и любовта. В целия тон долавяме особена затаеност и съсредоточеност. В подобни случаи се проверяват искреността и съвестта на твореца, той най-малко може да се прикрие зад бронята на шумни декларации и клетвени обети. Смирненски издържа блестящо проверката. Стиховете ни сродяват с неповторимото му вътрешно състояние, с една удивителна скромност и мълчалива готовност да се сражава на барикадата заедно със своите бледолики братя, да падне за „утрото на празника ни пръв“ (Минко Николов).

Потърсете паралели между „През бурята“ и изповедните стихове на Христо Ботев и Никола Вапцаров. Как виждат тримата поети своето място в общата борба за социална свобода?

БУРЯТА В БЕРЛИН

*Под черното небе на ледна нощ
изви се буря в сънния Берлин.
И шумний град, кат гневен исполин,
възправи стан и гръмна в страшна мощ
заканата на бедните тълпи.
А вихърът студен понесе в миг
на призрачни криле зловещий вик.*

*Извил се над безлистните липи,
той полетя далеч, далеч в нощта
и шеметно пред малките врати
в предградията тъмни се вести.*

*И ето всяка хижса на Берлин,
и ето всеки тъмен робски кът
откъсна от студената си гръд
и хвърли сред борбата своя син,
за да запали с топлата си кръв
свещения огън на бунт велик,
и паднал мъртъв, в сетния си миг,
да бъде посред братята си пръв...*

*Към барикадите зове Спартак
и смело низват се борци натам.
В очите святка съдбоносен плам
и глъхнат стъпки в непрогледен мрак,
а под покъсания стар шинел
е скрита карабина или чук.
И с твърди крачки, с крепко свит юмрук,
те в сумрака вървят към подвиг смел.*

Смирениите деца на шумний град

*стълпили се на огнени кълба
сред вихъра на шеметна борба,
велики в своя подвиг непознат —
посрещат с гръм настръхналата сган.
И обгорели с пламъци и дим,
изправят своя щит непобедим...*

*И не затихва кървавата бран.
Прелитат с вой снаряд подир снаряд,
раздират черните завеси на нощта
и бликват огнени цветя
по сградите на тръпнещия град.
А робите стоят като скали,
скала е мисълта за свобода
и сградите са пламнали гнезда,
където синьоблузите орли
разявят пурпурните знамена
и в смъртен миг зоват към нов живот,
към въздух, свобода и светлина
безчисления пролетарски свят.*

*Но в гръм и плам орловите гнезда
едно след друго рухват и димят.
Над тях се вие гневно хищна Смърт
и с гладните насища си глада.*

*А с тежки стъпки си пробиват път
хусарите сред трупове безчет
и трескало се хвърлят те напред
с позорен знак на черната си гръд.
А през дима на мрачния Берлин
онася се от дом на дом вестта,
че през нощта сразила е Смъртта
на робите най-верни вожд и син,
че там безумно смелата жена —
копняла за лъчи и свобода —
угаснала е в кобната тъма*

с усмивката на падаща звезда.

*... И стихна бурята. Отразнува
победата си кървавият враг,
развял позорния си черен стяг
през присмеха на своите тържества...
Но в светли вечери, щом из Берлин
прозвънват празнични шейни
и кискат се разблудните жени —
сред синкав дим, кат огнен исполин,
устремил взор през янтарни звезди,
възраства гневен призракът червен
и гръм се носи над града смутен:
«Все пак, Спартак над теб ще победи!».*

«Червен смях», 13 януари 1921

Стихотворението е отклик на двегодишнината от потушаване въстанието на берлинския пролетариат. „Спартак“ — така се е наричал съюзът на комунистите в Германия, основан през 1916 г. от Карл Либкнехт и Роза Люксембург, които Смирненски непосредствено визира („най-верний вожд и син“ и „безумно смелата жена“). Спартак, освен като наименование на действителна революционна организация, тук има и друго, символично значение — на революцията, чийто синоним са станали името и делото на древния предводител на въсталите роби.

При подготовката на сбирката „Да бъде ден!“ поетът е погледнал с критическо око на публикуваните преди това в печата свои творби. Неговите поправки не са много — понякога това са само отделни думи, най-често епитети; целта на автора е била да постигне пределна точност на художествения израз. В отделни случаи Смирненски съкращава някои строфи, които му изглеждат по-повествователни или чийто образен строй натежава от по-абстрактни понятия и метафори. Значителна е преработката на стихотворението „Бурята в Берлин“. Да си послужим само с един пример: В „Червен смях“ и в „Да бъде ден!“, първото издание, в строфа осма стиховете 9–12 четем така:

*и подлостта на озверения джелат
обвила е във смъртна хладина
най-смелата и доблестна жена,
отстояла докрай на поста свят...*

Колко по-поетични са стиховете, с които Смирненски е подменил предишните — декларативни и констативни!

ЙОХАН

*Над мъртвата градинка вечерта
разпускаше коси от черен мрак.
Йохан открехна малките врата,
огледа уличната пустота
и в миг прекрачи дървения праг.*

*След него припна плачуща жена,
протегнала в ръцете си дете.
Но, озарен от бледата луна,
безшумно в тягостната тишина,
отмина той и всичко опусте.*

*По него дълго, дълго гледа тя,
далече впила поглед замечтан;
наоколо бе сънна пустота
и само прибледнелите уста
нашеваха едва: «Йохан, Йохан!».*

*А над Берлин, потънал в ситет скреж
и лунни сребросинкави петна,
внезапно екна първия гърмеж
и ехото в безумний си летеж
раздрава задрямалата тишина.*

*След него втори, трети... ето в миг
изтръпна в ужас снежния Берлин.
Нощта изпълни се с гърмеж и вик
и пламъкът изви червен език,
блестящ над покривите кат рубин...*

* * *

*На барикадата бе непознат
Йохан. И непознат остана той.
Прислонил се до старец белобрад,
излеко побледнял от остър хлад,
гърмеше с вихъра на кървав бой...*

*И труп до труп в мъртвешка хладнина
простират се, а бурята гърми;
по сини блузи алени петна,
в очите смиръзнал вик и не в една
десница още пушката дими.*

*А недалеч, зад срещните стени,
картечниците блясват с огнен лик,
хусарите на шеметни вълни
промъкват се и залп след залп гърми
и вие се Смъртта в размах велик...*

* * *

*На барикадата Йохан е сам.
В предсмъртен стон старицът белобрад,
оплакан с кръв, повдига се едва.
Съзрял хусарите през дим и плам,
кремши, издъхвайки: «Назад! Назад!».*

*А стиснал карабината в ръце,
Йохан ги среща с гръм и ги зове:
«Елате вий, аз с каменно лице
ще срещна щика в своето сърце!
Елате вий, престъпни синове!*

*Безумци! Всяка капка кръв пред вас
ще бликне нови хиляди борци!
Веч бий дванайсетият кобен час
и ще сразим престъпната ви власт!*

Елате вий! Елате, подлеци!».

*А от веригите хусар един
тогаз просъска гневно с глас пиян:
«Млъкни! Ръцете горе, рабски син!».
Но, величав кат някой исполин,
«Челата горе!» — викна му Йохан.*

*Задружен гръм изпрати му ответ.
Той грохна до старика белобрад.
Хусарите се втурнаха напред.
Един от тях се взря в лика му блед
и пръсна черепа му със приклад.*

* * *

*А тънеше Берлин в мъгла и скреж
и бликаше предутрен синкав здрач.
И в бедна хижса, в ужас и копнеж
една жена при всеки глух гърмеж
избухваше в несдържан горък плач.*

*И стиснала детенцето си, тя
все чакаше със поглед замечтан.
Навън цареше смъртна пустота
и глухо прибледнелите уста
през плач нашеяваха: «Йохан! Йохан!».
«Червен смях», 27 януари 1921*

„Йохан“! То вече не слезе от нашата сцена през цялата година. Каквото и друго да декламирах, публиката бисираше и искаше да чуе „Йохан“! На какво се дължи

този успех! Запитах го (Смирненски — Б.р.) веднъж как ще си обясни това. Та сюжетът не е от нашата родна действителност. Даже го упрекнах за това. Още звучат думите му:

— Йохан е наш. Йохан съм аз, ти, всички работници борци. Не била наша действителност: а как си представяш ти, голубчик, революцията у нас? Без барикади? Без Йохан? Борците са интернационалисти!

Невяна Липошлиева, първата декламаторка на „Йохан“.

Стихотворението пресъздава въстанието на берлинския пролетариат през януари 1919 г. и кървавия му разгром. Поетът не е бил очевидец на събитието, но с помощта на своето творческо въображение рисува художествено правдиво и вълнуващо подвига на революционните маси и на един от редовите борци, жертвоготовността им, техния революционен оптимизъм.

ПРОЛЕТАРИЙ

*В полунощ пред заключени двери
аз стоя непризван, непознат
и в ръцете ми гневно трепери
съдоносният яростен млат.*

*В беломраморни охолни зали
лъкатушат светлинни вълни —
несмутени от робски печали,
веселят се мъже и жени.*

*Пиршеството на празник разблуден
увенчано е с мрачен разкош
и всечасно през блясъка чуден
се оглежда настръхнала нощ.*

*А надмогнал студената бездна
и вълните на кървав потоп,
аз повдигам десница железна
и велик съм, защото бях роб.*

*През години на черна нерадост
възмъжсах и обжарих гърди;
в знамената на моята младост
мъдростта на теглата ми бди.*

*Разбунтуван кат луда стихия,
ще разбия заключений вход,
с тържеството на властен Месия
ще руша и създавам живот.*

*А в зори, сред възторжени песни,
ще протегна аз груби ръце,*

*и високо, високо ще блесне
светлината на нежно сърце.
«Червен смях», 31 юни 1921*

След „Йохан“ това е следващият характерен опит на поета да извае възторжения, привлекателен, възпитаващ образ на пролетария — човека на новото време, не само страдалец, но и убеден борец. За разлика от поемата, в която Йохан е по-земен, по-конкретно обрисуван като характер, *пролетарият* е образ-символ, фигура титанична, планетарна.

Много показателно е осъзнатото високо самочувствие на *пролетария*, увереността, съзнанието му за своята класова сила, дълг и справедливост на извършваното от него историческо дело. „И велик съм, защото бях роб“ — вникнете в този стих! Защо поетът така натрапчиво противопоставя сегашно и минало време на спомагателния глагол?

Не случайно Смирненски е изbral формата на лиричния монолог. Стихотворението е чудесен повод да се размисли как сполучливо избраната литературна форма има най-пряко отношение към пропагандното въздействие на една художествена творба върху читателите.

МОСКВА

*Москва, Москва!
Ти ярко пак пламтиши, ти пак туптиши!
Ти пак си огнено сърце
и с ясна пурпурна усмивка бдиш
над братски стиснати ръце.
Че блясъкът на твоята зора
раздра световната тъма,
че ти като възторжена сестра
събра на цялата земя
и радостта, и бурната печал!...
Москва, Москва! —
сърце от разтопен метал!*

*Москва, Москва!
Пред твоите стоманени врати
разби се вражсата вълна;
звездата ти с рубинен лъч трепти
над всяка горестна страна,
където робът цял живот оре,
а мре лишен от късче хлеб,
където пролетарското море,
възвре от пламъка свиреп
на петгодишна демонска война.
Москва, Москва! —
звезда на нови времена!*

*Москва, Москва!
От своите площи днес мълвиш
присъда над вековен гнет.
Сред теб са Лондон, Рим, Берлин, Париж,
сред теб и целий пролетарски свет.
И горда в своя блясък и гърмеж,*

*с копнеж за сетната борба,
пламтиши чрез всеки старец и младеж,
зовеш кат бронзова тръба
и твоя зов веригите руши!...
Москва, Москва! —
вулкан от пламнали души!*

«Червен смях», 14 юли 1921

При първата публикация стихотворението е имало посвещение — „III конгрес на III интернационал“. (Комунистически интернационал, Коминтерн или Трети интернационал — международна революционна пролетарска организация, която обединява и ръководи комунистическите партии в отделните страни през периода 1919-1943; изградена е върху идейните, тактическите и организационните основи на марксизма-ленинизма.) Стихотворението е поетичен отклик на III конгрес на интернационала (Москва, 22 юни — 12 юли 1921), поставил задачата за разгръщане работата на комунистическите партии сред трудещите се.

Творческите реакции на Смирненски са наистина светкавични. Поетът с дълбок интерес е следил работата и решенията на III конгрес на Интернационала и само два дни след приключването му неговото стихотворение — творба с ярко идейно-политическо и художествено съдържание — е вече написано.

Коя е главната тема на стихотворението? Забележете, че за поета Москва бди „над братски стиснати ръце“, че когато той възторжено се обръща към столицата на съветската държава, казва: „Сред теб са Лондон, Рим, Берлин, Париж, сред теб е целият пролетарски свет“. Именно „сред“, а не „след“, както понякога неправилно се заучава и рецитира!

Тук може да се види ролята на поетическите метафори, които според един сполучлив израз съставят „метафоричният букет“ на това стихотворение.

При публикуването на „Москва“ в сбирката „Да бъде ден!“, първото и второто издание, Смирненски е отстранил първоначалното посвещение, което е свързвало творбата му с непосредственото

политическо събитие и тогава е усилвало агитационно-пропагандния ѝ ефект. Но като всяка истинска художествена творба, изразяваща значителна и правдива идея, „Москва“ продължава да вдъхновява и вълнува, дори ако не знаем, че стихотворението е написано по един съвсем конкретен повод.

БЕЗИМЕННИТЕ ДУШИ

*Над блатата на нашата делничност сива,
де Живота ни дебне злорад,
де Смъртта своя гибелен танец извива —
всекидневно там трепват, блестят и загиват
светлинките на подвига свят.*

*Милиони души непознати, нечути,
се разтапят на светла роса
и угасват безименни в черните скути
на вековните тайни и вихрите люти,
непогалени с братска сълза.*

*На челата им никога лаври победни
не потрепват с нетленни листа —
те безмълвно отдръпват завесите ледни
на забравата сънна и скръбни и бледни,
отминават навеки в нощта.*

*Като морски корали, родени сред бездни,
те се носят в студения мрак,
но смъртта щом ги смаже под лапи железни —
напластват те остров и в нощи незвездни
Свободата запалва маяк.*

*А запиташ ли тези звезди неброими:
«Сред житейската сива вълна
вий какво сте?... Що търсите скръбни, незрими?» —
отговарят чрез своето огнено име:
«Светлина, светлина, светлина!».
«Червен смях», 11 август 1921*

В „Червен смях“ стихотворението е с посвещение — „Т. Павлову“. (Акад. Тодор Павлов — български философ, марксист, деец на революционното работническо и комунистическо движение. По времето, когато дружи със Смирненски, е член на БКП и дейно участва в младежкото комунистическо движение, редактира сп. „Младеж“, на което поетът сътрудничи.)

През лятото на 1921 г., след тежко боледуване, Смирненски почива, работи и укрепва здравето си в рилското село Радуил, дето Тодор Павлов го навестява. Ето какво пише в спомените си Тодор Павлов:

Тогава имаше подем, движението (революционното — Б.р.) се разливаше като буйна пълноводна река из цялата страна и Христо чувствуваше с цялото си същество неговата сила и красота. А кои го изграждаха? Незнайни, невидими, скромни градски и селски зидари; жадни за светлина, за работа и подвиг души — армия от безименни борци и герои.

Когато заговорихме на тази тема, аз подчертах, че върху нея може да се напише цяла поема или роман. Христо ме загледа втренчено с огромните си, пълни с мисъл и хубост очи и не отговори нищо.

На сутринта ми прочете „Безименните души“, което излезе впоследствие в „Червен смях“ и бе посветено на пишещия тези редове. По-сетне, в София при една среща, обърнах му внимание, че самата тема на поемката не позволява тя да бъде посветена на отделно лице.

КАРЛ ЛИБКНЕХТ

*Берлин го помни и навеки ще го помни
в онези дни на своите бури главоломни,
когато в боен ред
вървяха полк след полк из улиците шумни
и речи, музики и тържества безумни
отекваха навред.*

*Тогава огнедишащият демон на войната
по цялата земя развял бе знамената
на своята страшна мош.
Слепци, поведени от хищници-хиени,
звънтяха сабли и летяха настървени
из кървавата нощ.*

*Като чудовище огромно и свирепо,
Берлин настърхна в свое то безумство слепо
и надалеч простре
железните си лапи. Накъдетео свърна,
села, градища и полета с гняв обърна
на огнено море.*

*Но в страшната тъма на таз стихия бесна,
като звезда червена, ярък факел блесна
и трепнаха навред
измъчени сърца. Надеждата възкресе
и над града разбунен зов разле се:
«Младежите напред!».*

*И ето, сепна се в почуда булеварда:
над него се понесе пурпурна плакарда
и шепа храбреци
развяха знамето на своята кръв гореща*

*и екна смело: «Долу таз война зловеща
и нейните жреци!».*

*И питаше се целий град смутен и смаян:
«Каква е тая дързост? Кой е тоз незнаен
безумец и герой,
тъй властно който вдига смелите младежи
и сам присъда смъртна днеска си бележи?» —
Карл Либкнехт беше той!*

* * *

*Берлин го помни и навеки ще го помни,
когато на тълпите гладни и бездомни
подаде огнен знак
и ехото прозвъни сред сърцата млади,
и в улиците запламтяха барикади
под пурпурния флаг.*

*Тогава стенеха вихрушки януарски,
но техни леден дъх в сърцата пролетарски
разпали гняв и стръв.
И ето, робското море се в миг наежи
и неговия вик бе буря от гърмежи
и дъжд от топла кръв.*

*И бяха дни и нощи на борби сурови.
А робите, разкъсали студените окови
до сетния си миг
не спускаха ръце. Берлин замря в тревога,
обагрен от усмивката злокобно строга
на този бунт велик.*

*Ала Смъртта там черна книга пак разлисти,
за да обсеби доблестните спартакисти.
И в зимний студ ивой*

*една душа, кат слънчева усмивка ясна,
из мрачната алея трепна и угасна —
Карл Либкнехт беше той!...*

*Ала Берлин го помни, вечно ще го помни
и вижда начало на тез тълпи огромни,
които днес навред
растат, гърмят, разкъсват своите окови
и властно разлюляват тежките основи
на този робски свет.*

*Берлин се вслушва в своя трясък всекидневен:
Спартак стои над него мощн, смел и гневен
и тътне огнен вик:
«Берлин, Берлин, всуе са тез надежди празни!
Всуе ликуваши в своя мимолетен празник —
аз тук съм всеки миг!*

*Напразно ме погреба ти в зловещата алея,
на твойте улици и днеска пак живея,
надмогнал свойта смърт!
А пак ще вдигна аз тълпите в щурм последен,
за да забият знамето със вик победен
над твойта черна твърд!*

*И ако слънцето угасне в боевете —
то моето сърце кат слънце ще им свети
през бурната тъма,
а пламъкът на младите души им стига,
за да разбият и последната верига
на майката-земя!»*
«Червен смях», 1 септември 1921

Карл Либкнехт (1871–1919). Вж. и бележката към стихотворението „Бурята в Берлин“. Изтъкнат деец на германското и

международното работническо движение. Един от създателите на Германската комунистическа партия. Заедно с Роза Люксембург е начало на Берлинското въстание през 1919 г. „Напразно ме погребаши в зловещата алея“ — Либкнехт е бил зверски убит от враговете на революцията в Зоологическата градина, а трупът му — тайно заровен в една от нейните алеи.

В „Карл Либкнехт“ Смирненски пресъздава образа на пролетарския водач — вдъхновител и организатор на революционните маси. Конкретната историческа личност (Карл Либкнехт) в претворението на поета вмества в себе си художественото обобщение на онези реални духовни качества, които определят същността на всеки революционен трибун и вожд, обезсмъртняващ се чрез своята борба, подвиг, смърт и пример.

ТОВА Е УЛИЦАТА...

*Това е улицата — улицата многолюдна,
която киска се и плаче
чрез хилядите минувачи,
която с гръм чете поемата си чудна,
де всеки стих е кървава бразда,
написана с длетото на труда
по черни мрамор на неволите човешки —
това е улицата, в чийто вик
заслушва се живота многолик
и шеметен повлича пак оковите си тежки...*

*В зори през теменужен здрав и бодра нега,
в гълъбоцветен прах на пладне
или сред сенките грамадни,
които бавно вечерта раздипля и протега:
на улицата все таз суета трещи,
там многохилядно сърце все тъй тупти,
преплитат се далечен звън и грохот близък,
гърмежи, врява, трясък, вой и смях,
и делничност, посипана със прах,
и вечна грижовност, удавена в железен писък!*

*Това е улицата! Толкоз немощна изглежда
и толкоз много търпелива!...
Но щом сред свойта скука сива
възсене се и огнепурпурна одежда
наметне върху каменните си плещи,
щом бурята завий, затътне, заплющи —
о, в бездните на мрачни кръгозори
звездите спират своя вечен път,
и, притаен, заслушва се светът:
— Това е улицата, улицата днес говори!*

«Червен смях», 24 ноември 1921

„Обичаше той (Смирненски — Б.р.) улицата. Тя му беше близка, своя, там той с пълни шепи береше материал. В най-усилената работа (а той работеше!) Христо винаги намираше да ѝ отдели време. Нищо по-лесно за него да заговори непознат на улицата. В тия свои бегли разговори, полушеговити, полусериозни, той издиряше характери и случки, които в най-близкия номер на «Българан», «Червен смях» или «Маскарад» се запечатваха. Поразявал ме е той със силната си впечатителност. И тая негова впечатителност не беше празно, скучаещо любопитство. Не, когато той спираше вниманието ми на дреболии (срещани дотогава хиляди пъти от мене, но винаги отминавани), тия «дреболии» добиваха нов смисъл и същина. В тях той виждаше това, което за мнозина е невидимо.

Но особено обичаше той улицата в дни, когато масата с червени знамена и плакати я заливаше. Никога не съм го виждал в по-добро настроение от това, което го овладяваше при демонстрации и митинги.“

Александър Жендов, близък приятел на Смирненски, впоследствие един от най-големите наши художници социалистически реалисти.

ВЪГЛЕКОПАЧ

*Надоле! Надоле! Надоле!
В студените бездни слезни,
където тела полуголи
се гърчат край черни стени;
де опват се мищци железни
и техния удар звъни
сред мрака на страшните бездни
с протеста за слънчеви дни,
с протеста за отдих, за воля,
за въздух, простор, ширини.
Надоле, надоле, надоле —
надоле слезни!*

*Слезни в тия мрачни утроби
на хищната — майка земя,
слезни между братята роби —
в морето от вечна тъма,
и твоята лампичка бледа
ще бъде там ярка звезда,
там сноп от лъчи ще огледа
зловещия храм на труда,
зловещите тези идоли,
де няма ни нощи, ни дни.
Надоле, надоле, надоле —
надоле слезни!*

*А там вековете незнайни
редили са пласт върху пласт —
тез пластове мрачни, безкрайни,
прострени навсъде край нас,
които живота изтъка
на каменен, черен килим,*

*които са хладни кат мъка,
и крият и огън и дим.
Слезни там и с удари верни
разбивай, разлошквай, руши,
разкъртвай тез пластове черни
тез робски души!*

*И в бурната пещ на борбата
грамадата черна хвърли
и спри се да видиш, когато,
сред мрак и оловни мъгли,
ще блеснат реки огнеструйни,
когато червени вълни,
понесени в пристъпи буйни,
ще бликнат по всички страни,
когато сред блясъци нови
земята ще ври, ще гори
в огньове, огньове, огньове
и дъжд от искри!*

«Червен смях», 24 ноември 1921

През есента на 1921 г. Смирненски и неколцина негови другари слизат в пернишкия рудник „Бели бряг“. Силните впечатления от зловещото подземно царство на робския труд отприщват творческата активност на поета, мисълта и въображението му. Изхождайки от непосредствено виденото, той изгражда едно оригинално и изключително могъщо идеино-художествено обобщение за капиталистическата действителност, за социалната неправда и за социалния протест.

Както вече отбелязахме във връзка със стихотворението „Москва“, на III конгрес на Коминтерна по предложение на Ленин се приема програмата за единния фронт на работническите партии, за разгърната политическа агитация и пропаганда сред най-широките слоеве на народа. „Навътре в масите!“ — този ленински призив приема на въоръжение и Българската комунистическа партия. Приема я не

само като комунист, но и като творец и Смирненски. „Въглекопач“ е показателно за удивителната способност на поета да улавя в движение най-актуалните идеини повели и веяния на живота и да им намира траен художествен израз.

Въглекопачът, това е реално лице с точно определена професия и едновременно — алегоричен образ на политическия агитатор, призван да разбива пластовете черни на робските души, да ги буди за борба. Въглекопачът — това е и всеки читател, към когото се обръща с толкова плам и призовност поетът.

СЕВЕРНИЯ СПАРТАК

*От нишките на свояте мъки тежки
изтъках твърдата си броня аз.
А моят меч е сноп души човешки,
калени в пламъка на сетни грешки
и в мъдростта на своята първа власт.*

*По стръмните пътеки на борбата
вървя обгърнат с пламъци и гръм;
пламти под моите нозе земята
и в устрема на своята ярост свята —
стихийно величав и властен съм.*

*Аз — жалкий роб на кървави арени —
издигам своя меч несъкрушим
и братята ми идат разярени,
и бурята разраства се край мене,
за да се втурне в дверите на Рим.*

*Напразно ме посрещат легиони!
Всye преграждате вий моя път!
Върху купчинката на златни брони
ще хвърля аз железни милиони
и огъня на мойта робска гръд.*

*И с вихрите на тия снежни стени,
ще ви разпръсна властен и сърдит,
ще ви разпръсна немощни и слепи,
зашото мечът ми е мълнии свирепи,
зашото слънцето е моя щит!*

«Червен смях», 15 декември 1921

Стихотворението е посветено на първата пролетарска държава — Съветска Русия. Поетът използва образа на древния Спартак, за да изтъкне приемствеността на революционната борба за свобода в човешката история и още, че за световния пролетариат Съветска Русия е символ, пример и призив. Мисълта за непобедимостта на освободилия се чрез революция трудов народ преминава през всички стихове на Смирненски за Октомври и Съветска Русия.

РАБОТНИКЪТ

*Когато в ранна утрин изток се топи
в море от пламък златоален —
върви той редом с бледоликите тълпи
и сам пламти от гняв запален.*

*Под тежките му стъпки каменния град
изтръпва и намръщен се събужда
и улиците бликат своя вик познат —
викът на многолика нужда.*

*Ала сред бръчките на мрачното чело
не тиха скръб е начертана —
днес в тях закърмя се великото дело
и буреносната закана.*

*Днес няма вече роба свит и примерен,
отпуснал немощно ръцете:
това е новий Прометей, освободен
от игото на боговете.*

*През ранните зори на новия живот
пристъпя той с походка дръзка
и пред потъналия в мрак човешки род
рубинени огньове пръска.
«Червен смях», 22 декември 1921*

Тези стихотворения: „Вълкът“, „Братчетата на Гаврош“, „Стария музикант“ и „Уличната жена“, са поместени в „Червен смях“ като цикъл с общо заглавие „Децата на града“. Както подсказва и самото

заглавие на цикъла, Смирненски е представил различни социални категории на „децата“ (думата е употребена условно, в най-широкия си смисъл) на капиталистическия град. Тук са и работникът, и хищникът капиталист, и жертвите на социалната несправедливост — малките гаврошовци, бездомният музикант, уличната жена. В зависимост от изобразявания герой различна е и образно-емоционалната атмосфера на всяко от стихотворенията. Ако „Работникът“ е романтично възторжено утвърждаване на бъдещия стопанин на света, „Вълкът“ е суроно лирико-сатирично отрицание на стария. „Братчетата на Гаврош“ е гневно обвинение срещу капиталистическия град в защита на онеправданите, а в „Стария музикант“ и „Уличната жена“ протестът е заключен в самите характери — хора с души вече опустошени от мизерията и безнравствеността на едно античовешко общество, но заслужаващи по-добра съдба.

Каква е историческата мисия на работническата класа според стихотворението „Работникът“?

ВЪЛКЪТ

*Нощта повдига бавно траурния креп,
поръсен с утринни сълзи,
и в синята мъгла пълзи
поток от труженци, поели път за хлеб.*

*И въздухът е сякаш плътно напоен
с въздишките на шумний град,
които бликат и трептят
по устните на сивия работен ден.*

*А ето старий вълк завръща се пиян —
на плячка бил е цяла нощ,
където в празничен разкош
той вдигал е стакан подир стакан.*

*Бастон, дебела шуба, пура — всичко на място,
а в замъглените очи
банкерската душа звучи
с единствената своя струна от злато.*

*Мъглата вдига се. И цял в лъчи облян,
гърми стохилядния град,
а старий вълк — а старий свят
отива да си легне гузен и пиян.*

«Червен смях», 22 декември 1921

Твърде показателен е контрастът, използван от поета: в утрото работникът „пристъпя... с походка дръзка“ („Работникът“), а капиталистът, вълкът, „отива да си легне гузен и пиян“. Това

„разминаване“ на представителите на новия и стария свят е характерно за цялата поезия на Смирненски. Пролетарият, революцията винаги извикват картина на пурпурната зора; класата на експлоататорите, на обречените поетът неизменно свързва с кошмарите на отминаващата нощ.

СТАРИЯ МУЗИКАНТ

*Все там до моста приведен седи,
тегли полекичка лъка,
а над главата му ревностно бди
черната старческа мъка.*

*Бурно край него живота кипи
в грижи и горести вечни
и пъстроцветните шумни тълпи
все тъй са зли и далечни.*

*Привечер. Спуска се траурен здравец,
ситен снежец завалява,
спира цигулката горестен плач —
стареца немощно става.*

*И пригърбен той пристъпя едва,
спира се тук-там и стене,
шепнат му злъчни, невнятни слова
зимните вихри студени.*

*Там — от скованата в мраз висина —
мигом през тънкия облак
хвърля му поглед печална луна,
фосфорно бледа и обла.*

*А зад гърба му пристъпя Смъртта,
кървава и многоръка,
и по цигулката старческа тя
тегли полекичка лъка.*

«Червен смях», 22 декември 1921

[Виж бележките към „Работникът“.]

БРАТЧЕТАТА НА ГАВРОШ

*Ти целия скован от злоба си,
о, шумен и разблуден град,
и твойте електрични глобуси
всye тъй празнично блестят!*

*Че всяка вечер теменужена
ти виждаш бедните деца
и обидата незаслужена
по изнурените лица.*

*Съдбата рано ги излъгала,
живота сграбчил ги отвред
и ето ги: стоят на ъгъла,
с прихлупен до очи касет.*

*Какво им даваш от разкоша си
ти — толкоз щедър към едни,
а към бездомните Гаврошовци
жесток от ранни младини?*

*Пред твоите витрини блескави
накуп застават често те
и колко скръб в очите трескави,
и колко мъка се чете!*

*Но тръгват си те пак одрипани,
с въздишки плахи на уста,
а тез витрини са обсипани
с безброй жадувани неща...*

*Ти целия скован от злоба си,
о, шумен и разблуден град,*

*и твоите електрични глобуси
всъе тъй празнично блестят!*
«Червен смях», 22 декември 1921

Почти всички близки и приятели на Смирненски отбелязват в своите спомени трогателната обич и искреното съчувствие на поета към пролетарските деца, подгонени от нуждата, лишени от слънце и радост, още невръстни впрегнати в робския хомот. Но съчувствието на Смирненски към бедните гаврошовци винаги върви редом с вярата му, че те ще бъдат не само борци, но и граждани на утрешния свободен и щастлив свят.

УЛИЧНАТА ЖЕНА

*Мизерията залюля те в своята люлка
при първите лъчи
и на живота под фалшивата цигулка
танцуваши с разплакани очи.*

*Нощта е твойта мащеха неумолима —
безмилостна и зла,
последний нарцис на душата ти отнима
и свлича те по черни стъпала.*

*Под блясъка на електрическите ламби
празнуваши вечен грях
и смееш се така, че ти сама едвам би
разбрала болката на своя смях.*

*Закичила гърди с увехнали циклами,
сама посърнал цвят,
завръщаши се дома пияна от измами,
за да беседваш с гостенина Глад.*

*А там виси, уви, над масичката прашна
портретче на дете
и в ясний поглед на невинност някогашна
сегашният ти ужас се чете.*

*И все така... А в есента на твойта хладна
и блудна красота
ще спре Смъртта, настръхнала и безпощадна,
пред твоите отключени врата.*

*Но щом простре ръка душата ти да вземе,
тя в миг ще се смути:*

*Всесилникът Живот преварил я навреме —
и ти... отдавна без душа си ти!*
«Червен смях», 22 декември 1921

[Виж бележките към „Работникът“.]

ДА БЪДЕ ДЕН!

*Нощта е черна и зловеща,
нощта е ледна като смърт.
В разкъсаната земна гръд
струи се бавно кръв гореща.
В димящите развалини
безокий демон на войната
развял е хищно знамената
и меч въз меч безспир звъни.
Сред мрака непрогледно гъст
стърчи злокобен силует
на някакъв грамаден кръст,
и хилядни тълпи отвред
вървят, подгонени натам
от яростта на златний бог.
И мрака става по-дълбок,
тълпите низкат се едват.
За въздух жадни са гърдите,
очите молят светлина,
един копнеж, мечта една
гори и се топи в душите
и през сълзи и кървав гнет,
през ужаса на мрак студен
разбунен вик гърми навред:
«Да бъде ден! Да бъде ден!».*

За пръв път е публикувано в сбирката „Да бъде ден!“ (излиза в края на февруари 1922 г.) като уводно и по всяка вероятност е било написано специално за изданието. Стихотворението има смисъла на идейно-художествено обобщение върху всички лирически късове,

поместени в стихосбирката: от пасивното страдание на онеправданите пролетарии — към техния действен, осъзнат протест, борба и социална революция. Поетичният въз клик „Да бъде ден!“, този алегоричен императив, е дал заглавието на сбирката, която бележи голямото начало и един от най-високите върхове в българската революционна поезия.

ЦВЕТАРКА

*Тази вечер Витоша е тъй загадъчна и нежна —
като теменужен остров в лунносребърни води,
и над смътния ѝ гребен, сякаш в болка безнадеждна,
се разтапят в тънка пара бледи есенни звезди.*

*И грамаден и задъхан, скрил в гранитната си пазва
хиляди души разбити — глъхне празничния град
и под лунно наметало с шепот странен той разказва
повестите безутешни на вседневен маскарад.*

*А из улицата шумна, под гирлянди електрични,
ето малката цветарка бърза от локал в локал,
де оркестрите разливат плавни звукове ритмични
и от тях се рони сякаш скрита мъка и печал.*

*С погледа смутен и влажен на прокудена русалка
между масите пристъпя и предлага плахо тя:
златожълти хризантеми в кошничка кокетно малка
и усмивката смиrena по рубинени уста.*

*Върху стройното ѝ тяло, върху младостта ѝ цветна
като черни пипала се плъзгат погледи отвред
и в усмивки иронични блика мисъл неприветна,
че цветята се купуват, а и тя е чуден цвет.*

*И оркестърът въздъхва, стихват плачущи акорди,
гаснат, млъкват, но отново гръмват те по даден
знак,
понесат се нависоко волнокрили, смели, горди
и се спуснат бавно, плавно като мек приятен сняг.*

Но от маса къмто маса своята кошничка показва

*светлокосата девойка с поглед смътен и нерад,
а грамаден и задъхан, скрил в студената си пазва
хиляди души разбити — дебне каменния град.*

За пръв път стихотворението е публикувано в сбирката „Да бъде ден!“.

Как Смирненски използва похвата на контраста, за да ни внуши своята художествена идея?

СМЪРТТА НА ДЕЛЕКЛЮЗ

*Връхлете като вихър безчислени враг
над Парижката бурна комуна
и борците последни студеният мрак
с окървавени устни целуна.*

*Милионният град, разорен и пламтящ,
безнадеждно затихнал е вече
и над него привежда се в траурен плащ
мъдрооката пролетна вечер.*

*Барикади срутени, бездушни тела,
пустота и кошмар безпощаден,
а от сградите гледат разбити стъкла
със очите на череп грамаден.*

*И върви Делеклюз зашеметен, но горд,
със походка безумно спокойна,
и в душата му стихва последен акорд
от гръмовната музика бойна.*

*Там — отсреща — Смъртта, притаена, мълчи,
притаен е и враг многоброен.
Ще ги зърне твой смел, ще ги зърне в очи
и ще падне студен и спокоен.*

*Посред трупове братски, през дим тъмносин,
сякаш жертва на огнена клада,
Делеклюз се изправя велик и самин
над обляната в кръв барикада.*

*Среброкос, величав, цял обгърнат в лъчи,
твой изправя челото си гневно,*

*той се взира напред и настръхнал мълчи,
като някоя статуя древна.*

*А куршумите шепнат му припев зловещ,
озарява го блясъкът ален
и Париж го прегръща чрез всеки гърмеж,
и целува го с привет прощален...*

*И след миг само той, все тъй хладен и горд,
грохва мъртъв при своите братя
и душата му трепва с последен акорд
от великия химн на борбата.*

И това стихотворение е поместено за пръв път в сбирката „Да бъде ден!“.

Делеклюз, Шарл (1809–1871) — деец на Парижката комуна. След нейния разгром от реакцията, за да не падне жив в ръцете на враговете, Делеклюз отива на една от последните барикади, където се сражава и загива.

През 1921 г. комунистическата партия чествува петдесетгодишнината на Парижката комуна. Това е поводът за написването на стихотворението.

Зашо Смирненски така често рисува своите герои на барикадата?

РУСКИЯ ПРОМЕТЕЙ

*Аз много огън хвърлих по земята!
Разкъсах хиляди слънца
и с размаха на дързост непозната
запалих робските сърца
със урагани от искри...
Като грамаден фар на свободата,
изправен пред великий вход
на новия живот, душата ми гори —
душата на един велик народ!
С виелици от оgnени звезди
поръсих земните гърди,
със гръм раздрах аз черните завеси
сред храма на вековните заблуди
и мълния далеч, далеч разнесе
божествен пламък за милиони люде.
Москва пламти. Берлин буботи,
Париж облян е в странен блясък,
под Лондон глух подземен трясък
отронва тежките си ноти,
от Ню Йорк чак до Атлантика,
надлъж над земната снага
прострях рубинена дъга;
вълни от пламъци тя блика
и водопади от искри се сипят
над Индия и над Египет...
Гори, гори земята,
навред аз хвърлих огъня на свободата!*

*А там на Олимп в златния си трон,
с човешки черепи скрепен,
изтръпна, Зевсе, ти.
Нечакан ужас те смути*

*и в буйно пламналия небосклон
отправи поглед разгневен.
И ето, Олимп се разтресе
от мълнии и страшен грохот,
орляк от черни птици се понесе
в злокобен смъртен поход —
безумний гняв на боговете!...
Разкъса, Зевсе, моите меса
във пристъпи свирепи
и белий сняг на недогледни стени
обагри кървава роса.
Но бурята на твоя гняв велик
бе немощна пред мен
и огъня свещен
пламтеше все по-буйно всеки миг
и ето, злоба пак те облада,
и ето, в своя зъл копнеж
поиска да ме оковеш
със хладните вериги на глада.*

*При Волга твоята сестра — смъртта —
надвеси черното крило
и в окървавеното ми тело
заби студените си нокте тя.
О, Зевсе, златен бог на боговете,
напразно си простираш ти ръцете
и ме поглеждаш с кикот глух.
Бесней в безумие, бесней!
С какво ще угасиш ти моя дух —
духът на новий Прометей?
Отнет е огъня на майта власт,
разкъсани са черните окови
и твърд и горд стоя изправен аз,
като настръхнал огнен колос,
и пръскам пурпурни огньове
от полюс чак до полюс.*

*Гори, гори земята —
навред аз хвърлих огъня на свободата!
И в онзи час, когато
сърце ти ужаса ще вледени,
когато стигнат Олимп бурните вълни,
вълни от робските души,
които ти от светлина лиши —
о, Зевсе, вожд на златни божества,
ще приведеш смилено ти глава,
и сгромолясан ще те видя аз
от трона на престъпната ти власт!*

«Червен смях», 1 май 1922

През 1922 г. международната империалистическа реакция подготвя нова интервенция срещу Съветска Русия. В този именно момент Смирненски възпява непобедимостта на руската революция и нейното непредотвратимо въздействие върху световния пролетариат.

Прометей — герой от гръцката митология. Преизпълнен от обич към хората, открадва огъня от Олимп (планина в Гърция, на която се е смятало, че живеят боговете) и им го дава, научава ги на занаяти и изкуства. За наказание Зевс, бог на боговете, приковава Прометей на една скала в Кавказ. От древността до наши дни много писатели са използвали образа на Прометей като символ на бунтарство против силите на злото, като символ на човеколюбие.

Олицетворение на какво са Прометей и Зевс в стихотворението на Смирненски?

ГЛАДИАТОР

*Спокоен той спря сред арената ширна,
спокоен изправи глава —
гърми там тълпата и глънка неспирна
отронва неясни слова.*

*Отляво до входа, в сребристата туника,
робинята малка стои;
по златните къдрици факлите бликат
играви, златисти струи.*

*Удари той с меча трикратно по щита,
ехото далеч прозвъни,
и ето: тълпата, охолна и сита,
креещи пак от всички страни.*

*Но странно: от дързост незнайна обзети,
край него се роби тълпят,
захвърля той щита и скръства ръцете
на голата бронзова гръд:*

*«О, блудни, пияни патриции, пак ли
жадувахте кърви и смърт?
И тази ли вечер разискрени факли
за диви възторзи горят?*

*Безумци! Стоманен е всеки мой мускул
и меча ми в кръв е кален,
че тая аrena не съм я напускал
от никого в бой победен.*

*Пронизвах аз братя. Все нови и нови!
О, жертвии, без име, без брой!*

*Но таз вечер вие бъдете готови,
аз вас призовавам на бой...»*

*Сред ужас нечакан, сред паника бурна
патриции хукнаха в миг,
а вдигна той меча и вихром се втурна
тълпа гладиаторска с вик.*

*Смутената стража изпречи се с крясък
пред буйната робска вълна;
и мигом обагри се жълтия пясък
със кървави тъмни петна.*

*Но втурнал се първи, той първи възпре се,
простре се с пронизана, гръд;
през трупа му с рев се тълпата понесе,
пробила си шеметно път.*

*И само робинята спря бледолика:
в кръвта му намокри едва
тя края на своята снежна туника
и тръгна, привела глава.*

*А там — из града, за разплата железна
тълпите повел бе Спарта克
и бурно ехтеше в ноцта златозвездна:
«На крак, братя роби, на крак!».
«Младеж», 1 май 1922*

Стихотворението е включено във второто издание на сбирката „Да бъде ден!“ (излиза в края на 1922 г.) с частични поправки. Ето някои паралели на стиховете от първата и окончателната редакция:

строфа IV, стих 3

захвърля той щита и скръства | отпуска той щита и скръства

ръцете...	ръцете...
	строфа V, стих 4
за луди възторзи горят...	за диви възторзи горят...
	строфа VIII, стих 2
Разля се тълпата за миг...	патриции хукнаха в миг...
	строфа IX, стихове 1-3
Смутената стража вратите препреши	Смутената стража изпречи се с крясък
но меч върху прозвъня	пред буйната робска вълна;
и ето: обагри се бледата вечер...	и мигом обагри се жълтия пясък...

Какво е целял и постигнал Смирненски с направените поправки?

ПРОЛЕТНО ПИСМО

*Аз исках с химните на светла радост
да поздравя и теб, и пролетта
и с първите усмихнати цветя
да украся възторжената младост.*

*Аз исках в тъмните бръшлянени очи
усмивка слънчева да пратя
и на акациите аромата
в душа ти черната печал да изличи.*

*Но днеска младостта върви велика
в пътека посред трънне и скали,
под привет на братята орли,
под химните на буря огнелика.*

*Живота чудна орис ни поднася,
в странност лъха днешната младеж:
тя носи своя мълниен копнеж
под бронята на мъдрост беловласа...*

*Аз исках с химните на светла радост
да поздравя и теб, и пролетта
и с първите усмихнати цветя
да украся възторжената младост.*

*Но сред града една мечта днес ни тормози,
но сред града в един копнеж горим:
в гранитни вази ний да потопим
на бунта огнедишащите рози.*

«Червен смая», 18 май 1922

Стихотворението е включено във второто издание на сбирката „Да бъде ден!“.

В името на какъв идеал борецът се отказва от радостите на младостта?

ТЪЛПИТЕ

*В тълпите смычана е буря незнайна;
стопено е слънцето в тях.
И често, сред гълъбов прах,
опасват града те с верига безкрайна
и в тази верига от роби се движат
и черния облак на днешните грижи,
и светлия призрак на празник свещен —
свещения утрешен ден!*

*За подвиг тълпите ги ражда земята,
за подвиг безумно велик.
И подвига им е безлик
кат млечния път разпилян в небесата,
където се сплитат сребристи огньове,
които не може око да улови,
а все пак сияние чудно пламти
в тез бледи, незрими звезди.*

*В тълпите е скрита душата велика —
душата на новия свят.
И в шумния каменен град,
когато борбата на пристъп ги вика —
тълпите заливат гърмящи площи,
тълпите люлеят грамадните сгради
и блика душата във порив крилат —
душата на новия свят.*

«Ботев лист», 18 май (2 юни) 1922

Какъв нов смисъл влага Смирненски в образа на *тълпата*?

ОГНЕН ПЪТ

*Не тревога душите до болка терзае,
не съмнение блика в гърди —
исполинска десница днес нов път чертае
с петолъчни пламтящи звезди.*

*Пред дима на злокобните черни руини,
през гърма на жестоката бран —
над света като пролетна буря ще мине
мълнекрил, ведролик великан.*

*Ще разцъфнат рубинени, къrvави пъпки
по следите му вредом в света
и градът, и селото свещените стъпки
ще целунат с горящи уста...*

*Не съмнение блика над знайни копнежи!
Тъй е нужно — ще бъде така!
С петолъчни звезди днес велик път бележи
исполинска желязна ръка.
«Работнически вестник», 6 юни 1922*

При първата публикация под заглавието е добавено в скоби — „По повод Конгреса на БК партия“. На 4 юни е открит IV редовен конгрес на партията. Смирненски присъствува на него като гост. Обзелото го вълнение е подтикнало поета да напише „Огнен път“ — патетичен израз на вярата в единството и могъществото на партията, на революцията. По-късно Смирненски включва стихотворението във второто издание на сбирката „Да бъде ден!“.

КЪМ ВИСИНИ

*С оковани крила днес земята ни разжда,
оковани с неволя и делнични дни,
а гори сред душата ни вечната жажда
за простор, красота, висини.*

*Из града — тези улици шумни и сиви,
де живота безумно крещи,
на село — в тишината на буйните ниви —
нас опиват ни странни мечти.*

*Като звън на далечни, грамадни камбани,
като гръм на стихийни вълни,
свободата зове непрестанно сърца ни
към лазура на нови страни.*

*В миг крилата за полет безумен потрепнат,
в миг в очите искра заблести,
и акорди на музика странна зашепнат:
«Полети! Полети! Полети!».*

*Младостта запламти в многоцветни огньове,
младостта призовава часа —
тоя час на размах, на разбити окови,
тоя час озарен с чудеса.*

*А в пожара на тия копнежи сърдечни
свободата за пристъп звъни,
и отекват гърмовно простори далечни:
«Светлина! Красота! Висини!».*

«Младеж», 9 юни 1922

Първата публикация е с посвещение: „Конгресен привет на другарите младежи“. (На 8 юни същата година е открит IV конгрес на Съюза на комунистическата младеж в България.) И това свое стихотворение Смирненски е включил във второто издание на сбирката „Да бъде ден!“.

Поет на възторга и революционния ентузиазъм, Смирненски пресъздава творчески и приобщаването на младежта към великите идеали на комунизма, към борбата на партията.

ЖЪЛТАТА ГОСТЕНКА

*На тютюноработничките — безбройните
робини на жълтата царица — туберкулозата.*

*Над сънния Люлин, прибулен
с воала на здрач тъмносин,
безоблачен залез запали
сред своите тайнствени зали
пожар от злато и рубин.*

*И привечер летна наметна
пак с траурен плащ рамена,
градът приюти се в тъмата
и тънка позлата в стъклата
разля се на плахи петна.*

* * *

*А сред избичката мрачна, мрачна като робска орис,
стара ссухрена женица бди над дървений креват;
пак очи с очи се срещат и премрежени от горест,
търсят призрака нечакан — тъй незнаен, тъй
познат.*

*А сред избичката мрачна тази вечер е последна,
знаят го душите неми, знаят го и двете те:
призрак властен и злокобен дебне тук с усмивка
ледна*

и за бледата девица черна мрежа той плете.

* * *

*И лежи тя все тъй скръбна, бледолика,
тя — дете, познало старостта;
влажният ѝ теменужен поглед блика
горестта на есенни цветя.*

*Восъчно лице потънало сред гъсти,
гъсти черносмолени коси,
а ръката с тънки кехлибарни пръсти
леко през завивката виси.*

*Върху масичката в трепети безсилни
лампата мъждука и дими
и ритмично съска старият будилник,
сякаш ситен зимен дъжд ръми.*

*През прозорчето заглеждат се очите —
вън живота празнично кипи,
през прозорчето ухаят пак липите —
ароматни цъфнали липи.*

* * *

*Ала демон зловещ е записал
смъртен знак по смрачено чело
и гнети безпощадната мисъл
като тежко оловно крило.*

*Тази нощ, тази нощ сребролунна
и осияна с бледи звезди,
вледенени уста ще целунат
изтерзани до болка гърди.*

*Тъй е тежко, зловещо, печално —
задушават се морни гърди
и навън на кола погребална
сякаш жълтия призрак седи...*

* * *

*А млада, толкоз млада тя е още!
Обича в тоз живот и тя
и нежността сребриста в лунни нощи,
и огнения химн на любовта.*

*Но с дъх отровен фабриката хладна
погуби свежи младини
и ето: вече хищница нещадна
челото в смъртен полъх вледени.*

*Души я никакъв гигант стоманен
до черна каменна стена...
Навън ти, призрак мрачен и неканен!
Навън!... О, въздух, въздух! Светлина!...*

* * *

*В миг изправя се тя смъртно бледа,
тежко диша морна гръд,
трескаво очи горят
през косите, пръснати в безреда.*

*Вик злокобен и сред полумрака
стихват горестни слова —
в ужас свежда тя глава,
в ужас старата жена проплаква.*

*Върху бледи устни бавно пъзва
кръв на алени петна
и сноп жълта светлина
сред безжизнени очи помръзвава...*

*И все тъй ритмично будилника съска,
в гласа му злорадство звучи
и мътната газена лампичка пръска
студени, печални лъчи.*

*А вън, пред прозорчето, с празничен крясък
минават бездушни тълпи,
а вън, посребрени от лунния блясък,
лъхтят ароматни липи.*

«Работнически вестник», 15 юли 1922

През първата половина на юли стачкуват тютюноработниците от софийската фабрика „Арав“. След няколко дни техният пример е последван от работниците в Захарна фабрика. Щабът на стачниците заседава в Ючбунарския партиен клуб: оживено се обсъжда ходът на стачката, всеки час се вземат енергични решения, кове се работническата солидарност. Вероятно тук очите на поета са се задържали с участие и болка върху изпитите, бледи очи на тютюноработничките. И тогава е припламнала искрата на един замисъл, който веднага, с присъщата му творческа устременост, той се е заел да осъществи.

Ако трябва да посочим основния принцип на художествената постройка на поемата, ще го определим като принцип на контраста. Отделните части, заедно свързани и логически последователни, противостоят една на друга — и по предмет на изображение, и по настроение и даже по стилистична обагреност, за да формулират основната мисъл, която поетът ни внушава — за социалната несправедливост, за да обвини едно античовешко общество, което осъжда на преждевременна и жестока смърт още едно „дете, познало старостта“.

„Жълтата гостенка“ е една от най-драматичните творби на Смирненски. Драматизмът непрекъснато се усилва (поетът постига това и с рязката промяна на ритъма) и достига своята кулминация в сцената на смъртта.

ЮНОША

*Аз не зная защо съм на тоз свят роден,
не попитах защо ще умра,
тук дойдох запленен и от сивия ден,
и от цветната майска зора.*

*Поздравих пролетта, поздравих младостта
и възторжен разтворих очи,
за да срещна Живота по друм от цветя
в колесница от лунни лъчи.*

*Но не пролет и химн покрай мен прозвъни,
не поръси ме ябълков цвят:
пред раззинали бездни до черни стени
окова ме злодей непознат.*

*И през облаци злоба и демонска стръв
черна сянка съзрях да пълзи —
златолуспест гигант се изправи сред кръв,
сред морета от кръв и сълзи.*

*В полумрака видях изтерзани лица,
вред зачух плачове като в сън
и жестока закана на гневни сърца
се преплете с оковния звън.*

*Аз познах свойте братя във робски керван,
угнетени от Златний телец;
и човешкия Дух — обруган, окован,
аз го зърнах под трънен венец.*

*И настръхнал от мрака на тази земя,
закопнях, запламтях и зова:*

— Ax, блеснете, пожари, сред ледна тъма!
Загърмете, железни слова!

Нека пламне земята за тир непознат,
нека гръм да трещи, да руши!
Барикаден пожар върху робския свят!
Ураган, ураган от души!...

И тогава — залюбен в тълпите, пленен
от лъчите на нова зора, —
без да питам защо съм на тоз свят роден,
аз ще знам за какво да умра.

«Работнически вестник», 2 септември 1922

Стиховете на Смирненски са родени от дейното му участие в борбите на българския пролетариат и са ярко свидетелство за творческите му проникновения в тогавашните социални и психически процеси. Те са родени от живота, за да въздействуват върху живота, и са блестящ пример за художествено пресътворяване и обобщаване на явленията и фактите на действителността. Осъществявайки ленинския призив за разгръщане на агитационно-пропагандна работа сред най-широките слоеве на трудещите се, Българската комунистическа партия отделя особено внимание на работата сред младежта и на младежкото движение.

„Юноша“ има смисъла на духовна поетическа равносметка, към която е пристъпвало младото поколение. Реалният психически процес е предаден посредством романтични образи и романтичен патос. Смирненски художествено документира биографията на народните маси, на младежите, тръгващи съзнателно, непоколебимо по пътя на революцията.

КАМЕНАРЧЕ

*Тъмносив каскет, изпобеляла блуза,
дързост в погледа гори, алена кръв по одрасканата
буза
в тънка ивица струи.*

*Спряло пред грамадната скала в закана,
сръчно чука то върти;
под целувките на хладната стомана
камъка вискри пламти.*

*И далече по чукарите, където
утринна мъгла дими,
мигом от крилатия ветрец подземето,
бодро ехото гърми.*

*Верен удар удара спокойно гони,
екнат сънните гори;
а скалата пуха, цепи се и рони
в кехлибарени искри...*

— Хей, другарю, ти какво решил си с чука!
С тоя трясък и искри?

— Аз ли? Път ще се прокара, другче, туха,
нов път в тези канари!

«Младеж», 14 октомври 1922

„В капиталистическото общество трудът е тежък,
често съсипателен за хората от народа и не на едно място в

своето творчество Христо Смирненски е разкрил тази тъжна истина. Но именно чрез своя труд обикновените хора създават «земните блага», творят живота и историята. Затова поетът е разкрил и красотата на човешкия труд, неговата с нищо несравнима създателна сила...

И «Каменарче», и «Ковачът» — както впрочем и всички зели стихотворения на Смирненски — се характеризират с размах на художественото, поетическото обобщение. От конкретното изображение на момчето с охлузената риза, което върти чука и разбива скалите, поетът стига до голямото обобщение за работника борец и творец, който руши стария свят и създава новия...“

Стоян Каролев

РОЗА ЛЮКСЕМБУРГ

*Не ще отпуснем мускули железни,
не ще сведеме пак чело,
че времето върти над тъмни бездни
великото си колело.*

*И върху него точи меч разискрен
гиганта огненочервен,
а в погледа му чист и детски искрен
усмихва се победен ден.*

*Ала в душите като черен камък
стои изправен спомен скъп —
стои обгърнат в синкав пламък
на вечна, негасима скръб...*

*Смъртта понякога е твърде жалка,
живота — непосилно груб,
а в черната прощална катафалка
лежи звезда наместо труп.*

*Пред погледа вулканен стълб се вдига —
вулкан от подвиг и копнеж,
и виждаш: цялата земя не стига
едно сърце да погребеш.*

«Работнически вестник», 20 януари 1923

Писано по случай четиригодишнината от убийството на Роза Люксембург. (Вж. бележките към стихотворенията „Бурята в Берлин“ и „Карл Либкнехт“.)

Новото величествено съдържание на тая поезия (поезията на Смирненски — Б.р.) изисква тържествен тон и поетът, верен на своята творческа индивидуалност, го постига, като непрекъснато разширява кръга на своята тематика. Той оживява не само всичко, което вижда и разбира. Със своето богато въображение Смирненски умее да улови събития, станали извън обсега на неговото наблюдение; само с два стиха да ни накара да почувствува какво е загубил светът:

*... и виждаш: цялата земя не стига
едно сърце да погребеш.*

Николай Лилиев

ЗИМНИ ВЕЧЕРИ

*Като черна гробница и тая вечер
пуст и мрачен е градът;
тъпо стъпките отекват надалече
и в тъмната се топят.*

*Глъхнат сградите, зловещо гледа всяка
с жълти стъклени очи,
оскрежената топола — призрак сякаш —
в сивата мъгла стърчи.*

*Странни струни са изопнатите жици,
посребрени с тънък пух,
и снегът, поръсен с бисерни искрици,
хрупка с вонъл зъл и глух.*

*А в мъглата — през безплътните ѝ мрежи
мълком гаснеща от скръб,
младата луна незнаен път бележи
с тънкия си огнен сърп.*

* * *

*Вървя край смълчаните хижи
в море непрогледна мъгла
и вечната бедност и грижса
ме гледат през мътни стъкла.*

*В стъклата с десница незрима,
под ледния дъх на нощта,
чертала е бялата зима
неземни сребристи цветя.*

*Но ето къщурка позната;
в прозореца детска глава;
и грубо гърмят в тишината
пияни хрипливи слова.*

*Завърнал се вкъщи — безхлебен,
пиян пак, — бащата ругай:
и своя живот непотребен,
и своята мъка без край.*

*Завесата мръсна, продрана
и едър мъглив силует,
размахва ръцете в закана,
от помисли странни обзет.*

*Децата пищят и се молят,
а вънка, привела глава,
сред своята скръб и неволя
жена проридава едва.*

* * *

*Сякаш плачът ѝ дочули са,
сякаш са echo в снега —
звъннаха в сънната улица
песни на скрита тъга.*

*Трепна цигулка разплакана,
сепна тя зимния сън,
миgom след нея, нечакано,
хукнаха звън подир звън.*

*Пак ли са старите цигани?
Пак ли по тъмно коват?
Чукове, сръчно издигнати —*

сръчно въртят се, гърмят.

*Трепна в бараката сгушена
пламък разкъсан и блед;
а от стрехата опушена
спускат се змийки от лед.*

*Пламва стомана елмазена,
вие се, съска, пълзи —
с тежките чукове смазана,
пръска тя златни сълзи.*

*Синкави, жълти и алени
снопчета пламък трептят,
в огнен отблъсък запалени,
черни ковачи коват.*

* * *

*А навън мъглата гъста тегне,
влачи своя плащ злокобно сив
и всуе се мъчи да пробегне
остър писък на локомотив.*

*Мяркат се незнайни силуети,
идат странни — странни гинат пак:
електричен наниз морно свети
през завесите от черен мрак.*

*И в мъглата жълтопепелява,
в нейното зловещо празненство,
броди тежко, неспокойно плава
някакво задгробно същество.*

*Той е — слепия старик се връща,
с него натоварено дете,*

*потопени в хаоса намръщен,
бавно, бавно се разтапят те.*

*Братя мои, бедни мои братя —
пленници на орис вечна, зла —
ледно тегне и души мъглата —
на живота сивата мъгла...*

*Тежък звън като в сън надалеч прозъни.
Полунощ ли е пак?
В уморения мрак
като копия златни пламтят светлини
и се губят по белия сняг.*

*Струят се без ред бледожълти петна
от прозореца в скреж
и — разкъсващ, зловещ —
през стъклата процежда се плач на жена
и горят, и трептят свещ до свещ.*

* * *

*Сред стаята ковчег положен,
в ковчега — моминско лице,
и жълти скръстени ръце
у дъсченото черно ложе.*

*Проточено ридай старуха,
нарежда горестни слова,
в миг потреперва и едва
сподавя кашлицата суха.*

*Неясно по стените голи —
пробягват сенките завчас;
пред мъничък иконостас
детенце дрипаво се моли.*

*В прозореца свещите бледни
целуват ледени цветя
и в своята кратка красота
цветята се топят безследно...*

* * *

*И пак край смълчаните хижи
вървя в бледосиня мъгла
и вечната бедност и грижи
ме гледат през мътни стъкла.*

*Като че злорадствени песни
напяват незнайни беди
и трепнат, угаснат и блеснат
над затвора двете звезди.*

*А спрели за миг до фенеря,
чуващета снели от гръб,
стоят две деца и треперят
и дреме в очите им скръб.*

*И сякаш потрошена слюда,
снежинки край тях се въртят;
и в някаква смътна почуда
децата с очи ги ловят.*

*А бликат снежинки сребристи,
преливат, блестят като кристал,
проронват се бели и чисти
и в локвите стават на кал.*

«Работнически вестник», 27 януари 1923

„Смирненски предава непосредствени впечатления от столичните покрайнини във формата на лиричен репортаж: той се движи из улиците на беднотата и фиксира наблюдаваните сцени. Затова и изразът е монологичен, лирическият разказ се води от първо лице: «вървя», «виждам», «и пак вървя». Като че ли поетът се прибира в късна зимна вечер към къщи след изнурителен труд и по пътя се е сблъскал с живите картини на нищетата...“

В „Зимни вечери“ не се разразява вихрушката на революционния екстаз, която бушува в други стихове на Смирненски. Тук художественият маниер е по-друг, сдържан и пестелив, страданието избягва кресливите форми, бурните изблици. Поетът наслагва щрих след щрих, рисува отчетливи картини, които говорят със своята автентичност, приковават погледа с релефа си. Емоционалната оценка не липсва, но тя е идентична с онази спойваща материя, която композира отделните късове в неповторимо единство, като музикална симфония. В хаоса на разнородни впечатления художникът отделя тези, които са го поразили най-силно и които е носил трайно в съзнанието си.“

Минко Николов

В цикъла „Зимни вечери“ са показани делниците и нерадата съдба на бедните, на несреќниците в капиталистическия град — оттук и елегичният тон на творбата. В коя част на цикъла Смирненски предава бодростта, поэзията на труда и чрез това внушава своя социален оптимизъм?

СЪВЕТСКА РУСИЯ

*Желязна бе твоята броня —
в желязо духа обкова
и твърдо стояти на коня,
изправила в подвиг глава.*

*Гореше над теб небосклона,
пробляскаха мълнии зли
и удряха в светлата броня
вихушки от вражси стрели.*

*Нощта беше пълна с хиени
и болка душа ти смрачи,
а чакаха в теб устремени
разискрени жълти очи.*

*Но ти беше с броня железна,
но камък бе твойто сърце,
и мина над черната бездна
неспуснала в немощ ръце.*

*И стихват днес бури метежни,
и милват те първи лъчи —
земя на душите безбрежни,
на гордите сини очи!*

«Народна армия», 10 март 1923

ВЯРА

*През прозореца се втурна
в мойта стая пролетта,
с полъх ведър ме обгърна,
с дъх на билки и цветя.*

*Гледам Витоша насреща
горда в своята самота,
ах, едва ли се досеща
колко свидна ми е тя,*

*колко искам да живея,
да не мисля за смъртта,
да се влюбвам, да се смея,
да се радвам на света.*

*Във редиците да крача
с мойте братя по борба
и със песен да дочакам
красноликата зора!*

*Вместо туй ще си отдъхна
там, отвъд, във вечността,
лирата ми ще заглъхне,
ще остане песента.*

*Нека тя звуци, когато
няма да ме има мен...
Но аз вярвам, вярвам свято
ден ще дойде — светъл ден,*

*ден на радост, ден победен,
ден на бедния народ,*

*на борбата ден последен,
ден на новия живот!*

„Вяра“ е едно от последните известни нам стихотворения на Смирненски, писано в края на април или в началото на май 1923. То е показателно за настроенията на поета в дните на тежкото му заболяване. Приживе Смирненски е предал ръкописа на своя близка. Стихотворението беше намерено и публикувано шест десетилетия подир смъртта на автора^[1].

„Вяра“ е безценен човешки и художествен документ за големия наш поет.

[1] Вж. Борис Малешевски, „Последното стихотворение на Смирненски“. „Наша родина“, 1984, кн.1. ↑

II

ЧЕРЕШКА

*Пристегната гиздаво в пъстър костюм,
пристъпяше свежа и лека
и скоро възви ти по прашния друм
от малката тиха пътека.*

*На нас, чужденците, със поглед смутен
по шепа череши подаде.
И всеки въздъхна от теб е пленен,
зер бяхме и тримата млади.*

*И в мекия прах от златисти лъчи
отмина ти с пъстрата дрешка,
а ние поглъщахме дълго с очи
теб — сочната селска черешка.*

«Българан», 19 юни 1919

Една от най-хубавите творби на Ведбал, в които лирическото настроение се съчетава с неподражаемо изящен, нравствено чист, закачлив хумор.

В същия брой на „Българан“ Ведбал участва още с хумористичното стихотворение „Апел“ и фейлетона „Как ме назначиха чиновник“, и трите пратени от Сухиндол, дето младият хуморист е командирован и работи в инженерна бригада по трасирането на железопътната линия. Необикновено плодовит, Ведбал публикува в един и същи брой на „Българан“ по три, четири и повече свои творби.

ПРОЗА И ПОЕЗИЯ

— Аз съм странник безприютен,
аз съм бледен пилигрим,
моят замък е порутен
и блуждая аз залутан
в облаци, мъгли и дим.

Вред край мене е пустиня,
вред покруса и тъга!...
Бледолика монахиньо,
прибери в свещена скиния
изнурената снага.

Разтвори сърдечни двери,
приюти ме, приюти;
може в тебе да намеря
своята умряла вера,
свойте пръснати мечти!...

— Ще отворя аз вратите,
чувам скръбний ви романс,
но познавайки певците,
искам да ми заплатите
наема си във аванс.

«Българан», 10 юли 1919

Смирненски е един от най-добрите наши хумористи пародисти. Първите три строфи на стихотворението са майсторска пародия на все още модната по онова време символистична поезия. Комичният ефект в случая произтича от противопоставянето между „високия“ лиричен

стил, с който е изразен копнежът на певеца по „бледоликата монахиня“ и неочеквания, съвсем делничен отговор на практичесната хазяйка, искаща предплата за наема.

ЗЪБОТРАКАНИЦА ЗЛОБОДНЕВКА

*Зима иде, господа!
Ето, вижте я зад Люлина,
как ни дебне сякаш тя,
мълчалива и притулена!*

*Вихри зли ще налетят,
сняг ще бликнат небосклоните
и месата ще треперят,
непокрити от балтоните.*

*Сметки тънки да държат
днеска босите и голите,
гешефтарите пак бдят
и нареждат ни неволите.*

*Няма въглища, дърва,
и не ще бъдат докарвани,
не вреди зер хич това
на народните ни гарвани.*

*Нямало днес туй-онуй:
да му мислят сиромасите,
гешефтарите от туй
ще натъпкат здраво касите.*

*А квартирния въпрос
мина вече у тефтерите,
безимотен, гладен, бос,
сбирайте се да треперите.*

Зима иде, господа!

*Ето, вижте я зад Люлина,
как ни дебне сякаш тя,
мълчалива и притулена.
«Сатър», 12 ноември 1919*

Отначало развлекателен, хуморът на Смирненски постепенно започва да придобива все по-определенна социална насоченост — както в „Зъботраканица“. Тук виновниците за народните беди са направо посочени („гешефтарите“). След завършването на Първата световна война положението на трудещите се рязко се влошава, а някои разкрити в пресата гешефти за милиони левове, повишаването на цените, черната борса и безработицата показват на народа кои са неговите истински врагове.

ЕПИТАФИИ ИЛИ СЛОВА НАДГРОБНИ НА ВОДАЧИ БЕЗПОДОБНИ

ТЕОДОР ТЕОДОРОВ СЕРВИЛНИЙ

*Патриотизмът жертви иска,
а той бе честен патриот,
затуй в Париж с поклони низки
пожертвува един народ.*

МАДЖАРОВ

*«Дедите ми, набивайки на кол
другарите на Левски и Раковски,
крепяха турский произвол
и своите дела търговски.*

*Аз, внук на своите деди,
водач на спекулантска банда,
крепях народните беди
и всяка алчна контрабанда.»*

АНДРЕЯ ЛЯПЧЕВ

*Над малката могила кръст да не издигат!
Излишен е и глупав всеки кръст над нея!
Безименните черни кръстове му стигат
из пленишките лагери покрай Егей.*

РАМЗЕС ЧАПРАШИКОВ

*Съдбата него двойно надари:
ума му взе и даде му пари.
Без първото той стана дипломат,
чрез второто пък — меценат.*

ВАСИЛИЙ РАДОСЛАВОВ

*Над гроба му аз виждам забита тежка сопа —
посредством нея в гроба той цял народ изпрати,
а трябващо народа таз сопа да докопа
и да зачисти всички подобни дипломати.*

ЗЛАТЕН ТОНЧЕВ

*Пътниче, пътниче, ти не мисли,
че само тези са моите останки!
Влез във града ти и там изчисли
моите останки, наречени банки.*

КР. ПАСТУХОВ

*Сакън! Недей над гроба му плюва!
Заплювките са тук играчки —
той приживе покрит бе с храчки,
но пак не се свенеше от това!*

ЯНКО САКЪЗОВ

*... Ти затечи се по паважа,
влезни в двореца и кажи:
«Пред вашите врати на стража
издъхнал старий пес лежи!».*

ВЕНЕЛИН ГАНЕВ, КОСТУРКОВ И ВЪЮЩЕ ЦЯЛАТА РАДИКАЛСКА ПАРТИЙКА

*Що простенваш, майко, в горест тиха,
ронейки безспир сълзи на гръд?
Те не са умрели — мъртви се родиха,
та не могат даже да умрат!*

«Червен смях», 12 март 1920

Теодоров, Теодор — крупен капиталист, ръководен деец на народняшката партия. *Маджаров, Михаил* — буржоазен държавник, един от ръководителите на народняшката партия. *Ляпчев, Андрей* — един от водачите на демократическата партия. *Чапрашиков, Стефан* — крупен капиталист, тютюнотърговец и царски дипломат. *Радославов, Васил* — водач на националлибералната партия, министър-председател по време на Първата световна война, един от виновниците за националната катастрофа през 1918 г. *Тончев, Димитър* — банкер и водач на младолибералната партия. *Пастухов, Кръстьо и Сакъзов, Янко* — тогава водачи на широките социалисти. *Ганев, Венелин и Костурков* — водачи на радикалната партия.

Почти всички буржоазни държавници и водачи на буржоазни партии от двадесетте години са персонално разобличени в хумористичните и сатирични стихове и фейлетони на Смирненски. Сатирата му е конкретна, дресирана, действена.

В този цикъл на Смирненски има още няколко епитафии, които не са поместени тук.

ЛЯТО

*Дни на огнени горещници
палят столичния град,
бягат всички тлъсти грешници
из курортите на хлад.*

*Там стозвучното веселие
смешен танец ще извий,
гастрономното безделие —
дверите си ще разкрий.*

*Колко блудкави романчета
лятото ще съчетай,
колко Мичета и Анчета
пошлостта ще увенчай.*

*Легнал в хладната бирария,
патриот опиянен
хубостите на България
ще прославя по цял ден,*

*а под снопите жътварите
ще привеждат морен стан,
за да пълнят пак хамбарите
на безделнишката сган...*

*Дни на огнени горещници
палят столичния град,
бягат угоени грешници
из курортите на хлад.*
«Червен смях», 30 юли 1920

Голяма част от хумористичните и сатиричните стихове на Смирненски са злободневни — повод за написването им са „дребни“ факти от всекидневието — идването на студената зима или на горещото лято, неуредиците в столицата, „опашките“ пред празните магазини, събития от вътрешния и международния живот. Но винаги поетът съумява да отправи хапливата си безкомпромисна критика към ясно очертана социална цел.

ЛОРЕЛАЙ

*Сякаш хиляди огнени преси
ме обгарят, притискат, гнетят: —
на челото ми хладни компреси,
от хинина ушите пищят.*

*А случайна, капризна, засмяна,
под прозореца спря Лорелай —
като мъдра рецепта желана,
златокъдра кат капчица чай.*

*И възкръсна пак приказка свята
с аромата на пролетна нощ,
приютила мечта непозната
под крилата на звезден разкош.*

*И през тънките бели завеси
в миг разле се усмивка-корал,
сякаш слънчево минало спре се
и отнесе и гнет, и печал.*

*Тя бе миг и шега мимолетна,
седмоцветна небесна дъга,
но умря кат мечта безответна
в непросветна и тиха тъга.*

*И за сбогом през тънки завеси
пак нашепна ми погледа син:
«На сърцето студени компреси,
а в устата таблетка хинин!».*

«Българан», 19 март 1921

Висока температура и дългото лежане го бяха изморили. Беше омърлушен. Аз бях седнала до леглото му и търсех начин да го развеселя. През дантелените завеси на прозорците откъм улицата се мърна фигурата на златокосото момиче, което той наричаше Лорелай.

— Христо, бърже погледни кой минава — позакачих го аз.

Той се повдигна, погледна през прозореца и се усмихна.

— Я не се закачай — присторено сърдито ми отговори той, — а ми донеси чаша чай, но преди това ми дай лист и молив.

И когато се върнах след малко с чаша чай, той ми пъхна в ръцете стихотворението „Лорелай“, на което личаха една-две поправки, и ми каза: „На, занеси го в редакцията“.

Това свидетелствуване на Н. Измирлиева ни позволява да установим колко стремително е протичал у Смирненски творческият процес, какъв блестящ импровизатор е бил той.

„Лорелай“ е може би една стихотворна шега. Но забележете какво дълбоко и сложно емоционално настроение има в нея, как щедро я е обсипал поетът с богати поетични образи, с какво артистично изящество се отличават преживяванията му.

ФЕРДИНАНД ДЕ БЕРЖЕРАК^[1]

*Той беше храбър немски Бержерак^[2],
а в замък български седеше;
носът му царствен накит беше
и служеше му като боен флаг.*

*От сянката на този нос велик
трепереха барони клети
и трикольорни кабинети
като врабци се пръскаха за миг.*

*Подадеше ли само знак със пръст —
гасконците търчат веднага
и води ги той с гола шпага,
за да забиват своя православен кръст.*

*И влюбен беше нашият герой^[3]
в една омъжена Роксана^[4] —
сърдечна дама тя му стана
и с нея той дели нощи безброй.*

*А той бе нещо и като поет:
написа suma манифести
и най-подире се премести
във замъка на своя стар прадед.*

*И ето го днес старец среброкос,
в цивилна натъкмен премена,
въздиша татък към Виена
и клати скръбно своя смачкан нос.*

Сирано дъо Бержерак — герой на едноименна драма на френския писател Едмон Ростан. Бержерак се е отличавал между другото и с необикновено дългия си нос. Роксана — дама на неговото сърце.

Алюзията, която прави Смирненски с Фердинанд, абдикиралия български цар (неговият огромен нос е влязъл в историята на българската карикатура), е съвсем директна. В редица свои творби поетът злъчно осмива монархическия институт в България.

[1] Публикация: Българан. Седмично хумористично списание. София, г. VI, бр. 44 от [29 октомври 1921] г., с подпись: Зрител.

По това време в Софийския народен театър се играе драмата на френския писател Едмон Ростан (1868-1918) „Сирано де Бержерак“.[↑]

[2] немски *Бержерак* — отнася се за Фердинанд Сакскобургготски. Смирненски създава образа на цар Фердинанд като пародия на главния герой на пьесата. Сирано де Бержерак има необикновено дълъг нос и оттам идва асоциацията, която поетът прави с цар Фердинанд.[↑]

[3] Смирненски има предвид придворната дама Султана Рачо Петрова.[↑]

[4] Роксана — героиня на драмата, — в която е влюбен Сирано де Бержерак.[↑]

ВАШИНГТОНСКАТА КОНФЕРЕНЦИЯ КОМИЧЕН ПРОЛОГ НА ЕДНА ТРАГИЧНА ДРАМАТИЧНА ПОЕМА^[1]

„Искаш ли мир — готови се за война.“

*Сцената — силно осветлена зала. Зелени маси, тъмнокървави завеси и мека виолетова мебел.
На централната маса едно сребърно разпятие, библия и ваза с бели цветя. По стените
картини от общата война.*

ДЕЙСТВУВАЩИ ЛИЦА:

13 влъхви^[2]

13 неми секретари

13 неми разсилни

ХОР ОТ ВЛЪХВИ:

*От страшни полебани
у Вашингтон събрани,
решихме най-подир
да се помолим на Христа,
да се погрижим за света
и да дарим на всички мир.*

Главният влъхва:

— Съгласни ли сте, господа?

Всички:

— Да!

Сядат смиreno край масите. Разсилните отдръпват завесите и дотърят една грамадна граната. Влъхвите гледат наивно.

I влъхва:

— Това ли пък какво е?

II влъхва:

Гондола е наверно!

III влъхва:

А мнението мое: балонче най-модерно.

Главният влъхва:

Ах, не, туй е граната,
ужасна и грамадна.
С хилядо земни братя
тя, зверски безпощадна,
за миг би се справила.

I влъхва:

Каква проклета сила!

(На себе си.) Но все пак твърде мила.

Влъхвата от Албион:

Мен — кротичкия влъхва,
косата ми настръхва!

(Кръсти се и си извръща главата да я не гледа.)

Бронзоликият влъхва:

Ах, помогни ми, Буда!

Какво страхотно чудо!

(Трепери.)

Влъхвата от Париж:
Ужасно, ах, и безчовечно!
Ще викам громко, ще креща:
културата не бива вечно
да гине с ужаса на тез неща!

(Плюе с отвращение.)

Главният влъхва:
Господи културни братя,
време е веч на земята
да спре потока братска кръв.
Заклевам се, ще бъда пръв...

*(Вдига библията нагоре, но неочеквано от нея се
изплъзва един нож.)*

Всички (уплашено и учудено):
Тук падна нещо звънко, гладко...
Това какво ли е пък, братко?

Главният влъхва (смутено):
Туй ли?... Нож е! Да, да, нож!...
Разрязвах библията тази нощ!

**Влъхвата от Албион (бара задния си джоб и
тихичко на главния влъхва):**

Преди да правиш нещо, помисли си!
Зер бровинга у задния ми джоб стои си!

Главният влъхва (правейки се, че не чува):
Но нека, братя, продължа:
решил съм, казвам, без лъжса,
да прекратиме тез войни ужасни,

надявам се, че всички сте съгласни.

Всички влъхви:

*Разбира се! По принцип, да!
Но мислим, че не е беда
даже наша длъжност е човешка
да тури всеки една забележка!*

Главният влъхва:

*Разбирам хубавите ви слова;
самичък даже мислех за това.
Обаче за да се не губи време,
аз смятам, първо, ний да прочетеме
една готова резолюция, с която
се туря край веч на войната.*

Влъхвата от Берлин (въздиша тежко).

Парижкият влъхва (на себе си):

*Добрият брат мой влъхва
защо ли си въздъхва
и никак изпод вежда
с угроза ме поглежда?
Но всеки мой джоб е с бухалка,
та нека си помисли малко!*

Главният влъхва (чете):

*Подписаните ний деца Христови сме готови
най-искрено и честно
въоръжението бесно
да прекратиме
и с боже име
да се целунем като братя,
та на земята
да зацарува най-подир
любов и мир...
Обаче никой веч за да не може*

*мира световен да тревожи —
решихме разоръжаването свято
да пазим с меч в ръката,
съгласни ли сте, братя?*

Всички (изваждайки скритото си оръжие):
Съгласни до един!

Главният влъхва:
Амин!

„Смирненски следи хода на конференцията по печата. Въпреки лицемерната игра на буржоазните дипломати той разбира истинската същност на онова, което става в ония дни във Вашингтон, и върху конкретния материал на Вашингтонската конференция разкрива общите черти на империалистическата буржоазия — стремеж към господство на едни страни над други, подготвяне планове за война. За да подчертая лицемерието и лъжливостта на многообещаващите декларации на империалистите, поетът изобразява Вашингтонската конференция като тайнствено врачуване, в което участвуват «13 влъхви, 13 неми секретари, 13 неми разсилни». В друго свое произведение («Карнавална приказка») той нарича Вашингтонската конференция спиритически сеанс.

Сатирата се изгражда върху противопоставяне показното, външното на действителното, маскировката — на истинската същност. Подобен род противопоставяния разобличават лъжата на буржоазните управници, скритата подлост на задкулисната им игра.“

Д. Ф. Марков, съветски литературовед

[1] *Публикация*: Българан. Седмично хумористично списание. София, г. VI, бр. 47 от 26 ноември 1921 г., с подпис: В-л.

Стихотворението е написано по повод свиканата във Вашингтон международна конференция, в която участвуват САЩ, Великобритания, Китай, Япония, Франция, Италия, Холандия, Белгия и Португалия. Конференцията се е състояла от 12 ноември 1921 г. до 6 февруари 1922 г. На Вашингтонската конференция се завършва следвоенното преразпределение на колониалните владения и сфери на влияние на империалистическите държави в Далечния изток и Тихия океан. На нея се приема и договор на петте държави — САЩ, Англия, Франция, Япония и Италия — за ограничавана на морските въоръжения, изменящ съотношението им в полза на САЩ. Тази конференция е насочена срещу интересите на Съветския съюз и срещу националноосвободителното движение на колониалните и зависими народи.

Комичен пролог на една драматична поема — „Работнически вестник“ (бр. 125 от 29 ноември 1921 г.) пише за тази конференция: „Това, което става във Вашингтон, представлява една комедия, с тая отличителна особеност, че комичното в нея е източник за трагичното за народите.“ ↑

[2] Влъхва — мъдрец, звездобroeц. ↑

КИХАВИЦА

*Нечакан и нахален гост —
кихавицата тази зима
пак окупира всеки нос
и спря се там невъзмутима.*

*Навсякъде днес из града,
споходени от тази хала,
дева, госпожи, господа
вървят и кихат на провала.*

*Кихавица! Днес няма кът,
ненавестен от таз несчета,
простинал не за първи път,
разкиха се дори бюджета.*

*А кихат си безспир по нас
валута, ред и управия,
че в политическия мраз
и днес сме по жилемка ние.*

*И вслушваши се отстрани —
ще чуеш как със горест тиха,
простудена от две войни,
България зловещо киха.
«Българан», 4 февруари 1922*

В политическите си злободневки Смирненски обикновено тръгва от факти на делника, на бита, за да стигне в хумора и сатирата си до по-значителни социални обобщения. „Простудена от две войни,

България зловещо киха“ — както е известно, за България и Междусъюзническата, и Първата световна война по вина на буржоазията завършват с национални катастрофи: страната загубва част от територията си, осъдена е да изплаща огромни репарации, положението на трудещите се се влошава. Оттук и възникването на революционна ситуация, чийто върхове са Войнишкото (1918) и Септемврийското (1923) въстание.

ЛИСТОПАДНА ВЕЧЕР

*Не ми е, братко, твърде весело
пред листопадния сезон,
та на кого би се харесало
да чака зима без балтон?*

*Омръзна ми да лъжа себе си
за евтин и добър живот —
с лъжи не ща да вадя хлеба си,
не съм редактор на «Народ».*

*Предчувствува пак зъботракане,
като блокар за тънка власт,
и ласките, уви нечакани,
на зимния солиден мраз.*

*Да бъдем зли живота учи ни,
да бъдем твърде много зли —
от всички обиди получени
отровни да ковем стрели.*

*Тъй зъл не съм, ала неситетата
разбрах защо на нас е гост —
не съм министър на просветата,
та толкоз много да съм прост!*

*И в тези вечери предесенни
на всеки уличен фенер
с наслада бих видял обесени
по някой и друг кожодер.*

«Червен смях», 3 октомври 1922

В. „Народ“ — вестник с реакционна насоченост, орган на широкосоциалистическата партия.

В рамките на хумора Смирненски също така провежда последователно идеята за социална борба и социална революция — обърнете внимание на последната строфа.

МАСКАРАД^[1]

*Думба-лумба, думба-лумба,
зная тайни милион;
без да съм брат на Колумба
или внук на Едисон^[2] —
откривател съм и ключа
зnam за всеки тайнствен случай,
думба-лумба, тра-та-та —
всичко сметка е в света.*

*Долу всяка скучна маска!
Всички мъдрости — лъжи!
Под най-пъстра окраска
сива глупост пак лежи;
под костюми златошити
вред разхождат се крадците.
Думба-лумба, бим-бам-бум —
много хора — малко ум.*

*Дипломати, магистрати,
короновани глави,
кърви, бомби, атентати —
всичко с маска е, уви;
цялата таз пъстра гледка
е една гигантска сметка —
всички тайнствени игри
все за власт са, за пари.*

*А над всичко с нова маска
стар диктатор пак седи,
трима вече той изтласка^[3]
и за други двама бди.
А народа сред прозявки*

гледа циркови оставки...
Думба-лумба, иха-ха —
сам да си бере греха!

През м. ноември 1922 г. започва да излиза седмичното хумористично списание „Маскарад“, редактирано от прогресивни писатели хумористи начело със Смирненски. След заболяването на поета, през май 1923 г., „Маскарад“ спира да излиза — един безспорен факт, потвърждаващ, че неговият стожер е бил Смирненски.

„Долу всяка скучна маска!“ — този стих може да бъде взет като наслов за зрелия хumor и сатирата на Смирненски — разобличителни, целенасочени, смъкващи всяка маска от лицата на класовите врагове, разобличаващи моралната низост на цялото буржоазно общество.

[1] Публикация: Маскарад. Седмично художествено-хумористично списание. София, г. I, бр. 12 от 18 февруари 1923 г., с подпись: Нагел Смуглий. — Бел. Веска Иванова. Събрани съчинения, том 4. Български писател, 1979. ↑

[2] Едисон, Томас Алва (1847–1931) — американски електротехник и изобретател в областта на практическото използване на електричеството, изобретил фонографа, кинескопа, апарат за записване на телефонни разговори, усъвършенствувал електрическата крушка, телефона и др. ↑

[3] трима вече той изтласка — от състава на земеделското правителство били извадени Марко Турлаков, Коста Томов и Христо Манолов. Те възглавявали оформилата се десничарска група на БЗНС, която била за помирение и сътрудничество с буржоазните политически партии. ↑

НА ГОСТИ У ДЯВОЛА

1. ПРИКАЗКА ЗА ЧЕСТТА

*В живота си нивга не бях се надявал
на толкова мил комплимент:
покани ме Дявола — старият Дявол —
дома си на чашка абсент.*

*Свещта очертаваше острия профил
със ивица златни лъчи
и пускайки кръгчета дим, Мефистофел
ме гледаше с влажни очи.*

*В очите му есенна горест бе скрита,
но все пак бе горд и засмен,
и махна с ръка той „In vino veritas!
Ще бъда пред теб откровен!“.*

*Омръзна ми вече все тоя ярем на
притворство и помисъл зла —
да пием за мойта сърдечност неземна
и сивите земни тела!*

*Преди векове аз възпрях на земята
и тук устроих си шега:
веичах се за земната Истина свята,
но тя увенча ме с рога.*

*Възпламнах от ревност, и в черна омраза
за своята стъпкана чест —
човешката чест неуморно аз газя,
но с чест не сдобих се до днес.*

*Намислих чрез подвизи чудни да блесна —
умирах по сто пъти в бран,
но винаги рицар на кауза честна,
не бидох пак с чест увенчан.*

*Отчаян, окаян, веднъж в булеварда
аз тръгнах неземно злочест.
И вдигнах над себе си ярка плакарда:
„Човек без капчица чест!“.*

*Но странно: презрение няма ни капка!
Посрещат ме вред с интерес,
любезно отвсякъде свалят ми шапка:
„Без чест ли си? — Прави ти чест!“.*

*Един господин ме целуна: „Ах, братко,
и ти ли!... Ей, кой да те знай!“.
Две хубави дами ми казаха сладко:
„Елате в нас утре на чай!“.*

*Чудесно! Невиждано! С почести редки
изпратен бях чак до дома.
Министри, царе и придворни кокетки
ми писаха мили писма.*

*И ето ме: важен, блестящ, елегантен,
богат като истински Крез!
И знам аз: крадец съм, лъжец, спекулантин,
бездечник; но... винаги с чест!...*

*И Дявола млъкна. Наля от абсента,
сърдечно се чукна със мен,
и пускайки пушек на синкави ленти,
прониза ме с поглед зелен.*

2. ПРИКАЗКА ЗА ТИНЯТА

В неделя Дявола облече расо —

*любимия си тоалет;
и с тънка и загадъчна гримаса
огледа се добре отвред.*

*Действително в корема бе печален
и — за да не бъде толкоз сух —
беляза своя символ синодален
с една възглавница от пух.*

*— Една вечерна пролетна разходка? —
ми кимна леко той с рога.
— Вижс, вечерта е кат вдовица кротка
и цяла в нега и тъга...*

*Съгласен бях. И посред врява шумна
ведно с приятеля рогат
разхождаме се дълго де ни хрумна
из калния престолен град.*

*И ето — късно в никаква си лавка
покани ме на отдых той.
Кръчмаря стар посрещна ни с прозявка,
с поклон и привети безброй.*

*Погледна Дявола с усмивка блага,
повдигна странно рамена
и ритна с крак възпрялата до прага
огромна, грухтеща свиня.*

*А лавката бе като всяка лавка,
но странно беше тук едно:
висеше над вратата калимявка
и никакво шише вино.*

*— Виното — да! Но що за подигравка
чернее се над тоя праг?
— Това ли? Туй е попска калимявка —*

реклама за добър коняк...

*Кръчмаря се усмихна и заклима,
отвън му кимна вечерта,
а в ъгъла ревнаха в хор петима
и се целунаха в уста.*

*Погледна Дявола под вежди тънки:
„Я виж ги колко са добри!“.
Но зад гърба му някой злъчно смънка:
„Добри, когато спирта ври!“.*

*Това бе юноша — намръщен, хладен.
Въздръхна той и заруга:
„Кой е добряк на тоз свят безотраден?
И кой доволен е сега?*

*Навсякъде чистота нито пращинка!
Нито насъне светъл лъч...
Летиш като изгубена снежинка
сред вихрите на черна злъч...*

*Уви, светът обърнал се в пустиня!
Море от злоба и разврат!...
Иди живей сред туй море от тиня,
сред толкоз много кал и смрад!“.*

*Той мъкна... А през прага меланхолично
проточи и свинята врат:
„И аз от тоя свят съм недоволна:
да, толкоз малко кал и смрад!...“.*

„Червен смях“, 4 април 1923

In vino veritas (лат.) — истината е във виното.

Разобличителният ефект на произведението произлиза от начина, по който Дяволът изповядва и едновременно оценява своя житейски опит, метаморфозите си в един свят „на притворство и помисъл зла“. Неговият разказ върви по степените на едно нарастващо изумление пред официалните нравствени норми, които са обратни на здравия човешки смисъл и хуманни разбирания. Той е удивен от чудовищното несъответствие между нормалните понятия за чест, съвест и правда и официалното им изопачение. Тъкмо когато манифестира безчестието си и скъсва с всяка проява на идеализъм и рицарство, тъкмо тогава той е приет гостоприемно сред привилегированите и ситите. Така се стига до парадокса, в който се оглежда един противоестествен ред, една обществена аномалия: „Без чест ли си? — Прави ли чест!“ (Минко Николов).

III

ОЧИ

Не, сякаш не бяха това очи на мъртвец, а две блестящи стоманени оstriета, чийто блясък бе изтъкан от лъчите на някаква студена маса от помръзнато проклятие, неизказано негодувание, от вкаменен ужас и непрошепнат въпрос. И този поглед на мъртвешките очи отвори кървава цепнатина в моя мозък и се вгнезди дълбоко, дълбоко в сърцето ми...

Ясно си спомням всичко. Безмълвната есенна нощ току-що беше обвила в траурен креп влажната земя. Небето беше забулено от черни плътни облаци и само на запад това било се прорязваше над самия хоризонт и дълга синя ивица нарушиаша общия тъмен фон. Беше тихо. Като че ли оловна ръка се беше сложила върху земята и всичко замираше под нейната тежест и студенина. Гъстият мрак сякаш беше напоен с черно проклятие и изстинала, лепкава кръв, които тровеха дробовете, спираха биенето на сърцето и задушаваха...

Помня — дълго седяхме до полуразрушената ограда, прилепили ножовете на пушките о пламтящите си бузи, и се мъчехме да приказваме непринудено и весело за миналото и бъдещето. Настоящето беше така неприятно, така тежко и властно, че считахме за свещен дълг да го настъпим, да го задушим, да го покрием с полупрозрачния саван на веселите историйки. Но напразно!... То с огнени букви бе написано в разрушенията на войната, която днес е изиграла тута кървав танц, препускала с черен кон сред пълни с живот тела и премазани от него, срязани от нещадна коса. Те бяха се прострели като златни класове, напетени от страшна буря. Това настояще изпъкваше като намръщен исполин, съbral вежди, скръстил ръце на гърди и впил оствър поглед в далечината, мъчейки се да прочете утрешния ден. И ние, изгубени в неговата сянка, плахи и жалки, пълзяхме около краката му; закривахме очи, за да не го гледаме, обаче през пръстите си ярко и рязко виждахме неговия черен силует, изправен направо с планинските върхове.

На три пъти започвах някакъв весел разказ. Търках с ръце горещото си чело и се стремях да събера пръснатите си мисли, да си

припомня ясни дни, за да влея в моята и неговата душа малко светлина. Напразни усилия! Спомените се бяха пръснали като подплашено стадо сърни след гърмежа на ловец. Думите бяха изгубили всякакво значение и аз разправях монотонно и безцветно. И скоро мълчанието като огромна черна птица кацваше на самите ни глави. Усетили студенината, польхнала от размаха на нейните криле, ние се споглеждахме.

— Продължавай! — настояваше той.

Аз покорно почнах да размотавам сивото кълбо на своята история, обаче нишката скоро се скъсваше и ние пак усещахме студенината на мълчанието.

— Слушай тогава аз да разправя нещо — предлагаше той и тутакси започваше да описва с още по-глух глас някаква скучна любовна интрига. Аз се мъчех да слушам, правех усилия да съсредоточа своето внимание, но схващах само звукове, лишени от смисъл и представа. Думите легко и несетно се плъзгаха по моето съзнание. Чужди и непонятни, те не оставяха никаква следа по него. Сякаш бяха бързокрили ластовички, докосващи с гърдите си спокойна езерна повърхнина, която отражава пепеляво, знойно небе.

— Много неприятно вие това куче — забеляза неочеквано другарят ми.

— Наистина, като че всичко е ясно за него — отвърнах аз и се вгледах в мрака.

Едно куче стоеше край пътя на малка могилка и непрекъснато виеше. Черният му силует бе попаднал тъкмо в безоблачната светла ивица и всяко негово движение рязко се очертаваше.

То бавно протягаше напред своята шия, допираше муциуната си до земята, а след това, прорязвайки мълчанието на нощта със зловещ вой, почваше полека да вие и вдига глава нагоре, като че ли отправяше жесток укор към безмълвните небеса.

— С удоволствие бих му изпратил един куршум, би ме облекчил краят на неговото виене — процеди другарят ми.

Наистина, в тоя вой имаше нещо зловещо, нещо мъчително. Бедното животно чувствуващо ужаса на цялата картина; то бе преживяло бурята на миналия ден, то бе помирисало изпаренията на кръвта и бе чуло тътнежа и отчаяните стонове. И като че ли неговият мозък не можеше да побере всичко това. То привеждаше глава,

замъркваше за минута, обръщащо се наляво-надясно, душеше въздуха, пак изправяше бавно, бавно муцууната си и почваше да вие.

И този вой, протегнат, замиращ в тишината, ми се струваше съчетан от хиляди, хиляди лепкави пипала, пипалата на безброй чудовища, които гъмжаха в мрака. Проклятие звучеше в това виене, проклятие, което като хладно обятие на ядовита змия притискаше сърцата ни...

— Коста, да пообиколим — предложих аз.

Другарят ми стана, без да отговори.

Тръгнахме. Надясно се чернееха неприбраните още трупове. Те повечето бяха паднали по лицата си. Любопитството, примесено със състрадание и ужас, приковаваше нашите погледи към тях. Напразно извръщахме глави. Нещо властно, някаква огромна магнитна сила привличаше очите ни... Близо до нас край дънера на оголено дърво, чиито клони приличаха на протегнати черни ръце, лежеше труп. Той беше ничком, с лице, заровено в окапалите листа, и сякаш самичък бе лист, отбулен от безмилостната ръка на войната.

Минахме край него и спряхме.

— Кой ли е? — едновременно прошепнахме и двамата.

Това «кой ли е» проряза съзнанието ми, изпълни душата ми с любопитство и бурна печал и заблестя като остьр заповеднически меч. Обърнахме трупа и осветихме лицето му. О, колко неща се четяха в изражението на това бледо, юношеско лице! А очите му!... Не, очите му не бяха очи на мъртвец. Те говореха, те питаха, плачеха и проклинаха!

В тях бяха съчетани хиляди думи, не, хиляди мъки, въпроси, мечти, скърби...

В тях се разказваше за светли младенчески дни, за родна стряха, за огнени очи на палава девойка, за пъргави наивни братчета, за баща, за майка...

Те шепнеха за света и сребристата лунна нощ, за светлата зора и теменужната привечер, за пъстрите цветя и бистрите потоци, за свежите морави и тучните поля. Те плачеха за свежата пролет и меланхоличната есен, за златното лято и снежната зима! Те плачеха за живота!

Те разказваша за угаснали надежди, за стихнали копнежи и помръзнато щастие...

Кому беше нужна моята младост, моята свежест, моите сили? — питаха те. — Може ли някой да ми възвърне поне за един ден, поне за един час, за един миг това, което никога не исках да загубя? Може ли? Проклета да бъде войната, тая черна рожба на смъртта!... Проклет да бъде оня демон, който научи човека на братоубийство, проклет да бъде оня час, в който човешката ръка изкова страшен меч вместо работен плуг!...

... Не, това не бяха очи на мъртвец. Това бяха две стоманени остриета, потопени в отрова, които се впиваха в сърцето и мозъка. Погледът им беше лъч от някаква студена маса, наслойена от помръзнато проклятие, от непромълвени въпроси, от неизляно възмущение и вкаменен ужас...

«Сила», 24 май 1919

Разказът е написан по непосредствени впечатления на поета от времето на Войнишкото въстание през 1918 г. и неговия разгром. Виденото там е потресло младото му съзнание. „Очи“ е свидетелство и за бързото идейно израстване на Смирненски. Тук той гневно отрича войната, за да премине малко по-късно към зрялото класово осъзнаване на извършващите се обществени събития. Известно е, че веднага след завръщането на юнкерите от Владая Смирненски един от първите решава и след няколко седмици напуска Военното училище, участвува все по-идейно в митинги, демонстрации и манифестации, организирани от партията; през пролетта на 1920 г. става член на Комунистическия младежки съюз, а година по-късно — на БКП.

ЗИДАРИ

Дойдоха те — мъже, жени, деца. Мъжете със запретнати ръкави и обгорели лица, жените със стиснати устни, децата, открили възторжени ясни очи.

В теменужния утринен полумрак пристъпиха с чукове, лопати, лостове и триони...

— Тука! Тука! Удрете! Това са стените на затвора, черните попукани стени.

Гора от железни ръце се залюля край грамадната черна сграда. Звъннаха тежки удари и звукът злокобно проехтя в полумрака. От покрива, из пукнатините на стените блеснаха уплашени светли очи и в миг с крясък изхвръкнаха ято нощни птици.

— Удрете! Нека не остане камък върху камък — гърмеше тежък старчески бас.

— От основите, от основите! — заканваше се бледолика висока жена, махайки гневно лопатата.

— Проклето мрачно здание! На прах, на прах ще те направим ние! — звънливо крещеше малко синеоко момче.

И ударите следваха непрестанни, безпощадни и смели. Ту единични, ту залпови, те люлееха черната сграда, пълниха с грохот въздуха и сред облачета жълтеникав прах отронваха камък след камък.

От всички страни като непристъпен пристъп на морски вълни следваха ударите. От всички страни с бързи крачки притичваха нови зидари. Нови лостове, чукове и търнокопи заиграха и тяхната желязна песен се преплиташе с тежкото задавено хъркане на черното здание. Пред самия вход, пред тежките сиви колони от мрамор тъмнокос юноша коленичи:

— Дайте динамит!

Блеснаха огнени езици; облак гъльбов дим, и една от сивите, обрасли в мъх колони се залюля и с трясък се изтърколиха гранитните ѝ късове.

— Другари! Другата! Другата! Подред!

А отвред чуковете, кирките и лопатите вършеха своето смъртно дело. Парчета мазилка, камък след камък, тухла подир тухла се отронваха неспирно. Група мъже се покачиха на стените и върху покрива се мярнаха тъмни силути.

— Отвред, отвред удрете!

Загърмяха удари отдолу и отгоре.

— Пазете се вие там! — крещеше белобрад грамаден старец, вперил очи в покрива. Но думите отидоха нахалост. Горе се залюля някаква греда, рука дъжд от камъни, керемиди и вар и с вик, разперили ръце, полетяха надолу няколко от работниците. Разкъсаните им трупове, окървавени и непознаваеми, изтеглиха встриани. В същия миг нагоре полазиха други мъже. И загърмяха нови смели удари.

* * *

Ден и нощ на работа. Ден и нощ все по-дръзко и помощно следват ударите върху огромното каменно чудовище.

— О, то никога няма да падне! — хвърля някой в отчаяние чука.

— О, то непременно ще падне! Ще рухне! — отговарят другите.

Ден и нощ гърми страшната песен на рушението. Юноши събориха гранитните колони, старци пробиха една от стените. А минава знойно лято, есента надвисва сива и печална. По планините бродят скитници мъгли, въздухът е напоен с хладна влага и жерави като дълги вериги отлитат далече. Но работата не спира. Есента целува с кървави устни цветята и ведно с жълто-алените листа се ронят и камъните на черния затвор.

— Още малко, другари, още малко!

В работа минава зимата, в работа минават много зими и пролети... И ето бурна мрачна нощ. Като грамадни черни коне бягат тежки облаци по небето. Над тях мълнията плющи огнени камшици. Гроздо стене вятырът през пукнатините на черния затвор.

— По-смело, другари, по-смело!

Ведно с бурята гърми железен хор от чукове, лостове, лопати и кирки. Някаква тежка въздишка бликва из стените на старата сграда, понася се из нощта и стихва далече.

— Падаа! — отеква звънкият глас на синеокото дете.

В тежки тръпки, залюляна, разкъсана, старата сграда се наклонява, стените се разделят и с гръм и грохот сред облаци дим и прах рухва черното каменно чудовище. Многохиляден тържествуващ вик се понася над руините, отеква надалече и сякаш раздира мрачния небесен покрив. Вълни слънчева светлина бликват над земята, пръскат се на розовоянтарен прах и заливат с блясък възторжените лица.

А из тълпите с твърди смели крачки пристъпва широкоплещест мургаволик юноша. Десницата му крепко стиска тежкия стоманен чук, а в лявата ръка сребрее се букет от първите свежи кокичета. Със спокойни светли очи той поглежда небето. Обградени от слънчев пламък, облаците се носят като подплашени коне със запалени гриви. В миг той свежда поглед на земята... Черните руини на рухналата сграда струят облачета прах и дим... Той оглежда развалините, оглежда хилядите си другари, хвърля върху тях снежните кокичета и махва ръка:

— Другари, да почнем, да почнем новото!

«Работнически вестник», 5 август 1922

Както в лириката си, тъй и в „Зидари“ Смирненски рисува работника не само като рушител на старото общество, но и като вдъхновен строител на новия, социално справедлив свят. В „Зидари“ борбата е показана като трудна, продължителна, искаща скъпи жертви, но победата е неминуема, тя е исторически предопределена.

Може да се направи сравнение между „Зидари“ и стихотворенията „Пролетарий“, „Работникът“, „Каменарче“. Кое е определящото в образа на работника, претворен от Смирненски?

ПОЖАР В РИЛА

Над потъналите в привечерен сумрак байри полека, тържествено се повдигат огромни сиви кълба. Сякаш летни облаци се въземат за далечна буря. Димът възраства, извива се като грамаден ствол, разширява се и скоро залива небето.

— Горите горят!

Селяните се заглеждат любопитно и тревожно:

— Около Чадъртепе е пожарът! При Саръгъол.

Синята лятна вечер нахлува свежа и ароматна из усоите. Запяват звънците, запровикват се селяни. Тежко крачат красиви едри говеда, връщащи се от паша. А над пожара небето се заруменява, леките бели облачета се заливат в пурпур, сякаш окървавени бели птици, готови да нападат по върховете. Изведнъж грамадни огнени езици лумват, извиват се и се умножават. Небето цяло е в кърви.

* * *

Четири часът сутрин е. По течението на Марица нагоре, нагоре, де Рила се усмихва с белите зъби на снеговете си, потегляме отбор дружина: Даньо, Иван, Такъо, аз и други другари. Водител е знаменитият Шаламан — неуморим, весел разказвач, който още от село започва да разправя за странствованията си из затворите на Алжир и Франция. Марица скча от камък на камък, буйна, неукротимо весела — сякаш млада влюбена девойка. Бистра, кристална е водата и след сините вирове веднага някъде надоле се спуска бърза, дръзка, цяла в бяла пяна.

— Сега и от Чамкория хипопотамите ще тръгнат да гасят пожара — иронично се обажда някой.

— Ако се качат нагоре, никога вече няма да слезнат доле. Огънят би ги сварил в собствената им мас.

Тук-там встрани закъснели ягодки и редки малини привличат по един-двама от компанията. Ведно с неукротимия смях на Марица

вървят и весели разговори между нас. Пътеката е стръмна и тясна, но свежият утринен въздух я прави неуморителна.

— През войната Шаламанът беше дружинен тръбач. Винаги се молеше дано да има скоро погребение на някой големец. Блазнеше го мисълта да свири с тръбата над гроба му.

— Ама страшно жално им свирех! Помниш ли оня майор? Отчето се умори да псали, па ме смушка в ребрата: „Хайде, ти посвири малко!“ И аз, като надух тръбата, като започнах: жалната, жалната, че чак на полковника му се поисква и над него да свири...

Навлизаме в чамовите гори. Такъо оглежда стройните високи дървета.

— Двайсет дървета да имам — всичкия борч ще си платя.

— Ама ти още ли не си го платил?

— Чакам да падне валутата...

— Горе, по тия места, Фердинанд отиваше на лов за диви петли. Веднъж бях с него. До двореца при Саръгъол дойде с автомобил.

Оттам тръгнаха той и мазните му адютантчета напред, ние подире им. По едно време един петел запляска из дърветата. Наежи се оня Фердинанд, запристъпя гиздаво като чамкорийска кокона и бум! Петелът избяга.

— Не беше ли вързан?

— Този път не беше... Щеше да се изяде от мъка. Другата вечер дойде с голяма свита. Уби един петел и раздаде на всички ни по 20 лв., па като удариха в двореца един гуляй — трябва да е станал барем за 10 000 лв. този петел...

— Той все така се грижеше за народа.

* * *

След 5 часа героическо катерене из кози пътеки сваляме раничките си пред летния дворец на Негово величество Борис III, най-демократичния владетел, цар на българите само в България. Величествена е гледката наоколо — ненапразно величество гледа оттук. Фердинанд не оставил хубав кът из България, където да не е побил някой свой дворец. Тича при нас заведуващият угасването на пожара, някакъв капитан.

— Ха, още селяни ли идат? — радва се той — Бързайте, бързайте, че пожарът снощи бе на 20 метра до двореца.

— Господин капитан, айде да си сменим цървулите! — предлага уж наивно Шаламанът.

Но капитанът разпределя:

— Вие, радуилци, горе, по просеката, ще пазите огънят да не плъзне надоле. Оттатък самоковци сечат просека.

— А господата от Чамкория? Нас, селяните, тая година и от етат ни лишиха, а като дойде зор, пак ний да гасим...

Огромни пространства горят. Димът се стеле като тежка мъгла или извива нагоре в грамадни фунии. Огнени вълни бързат, плъзнат неудържимо, запращи клекашът в техните смъртни прегръдки и останат само изгорели стъбла да стърчат като черни ръце, протегнати в закана към небето. Просека, около 5 метра широка, пресича пътя на огъня. Страшно са играли тук брадвите на винаги измъчваните за чуждо дело селяци. Зер майката държава намерила за необходимо да даде горите на капиталистите. По просеката има постове. Пазят да не прехвърли огънят. Огнената буря шеметно лети. Само в 3 минути изгаря цял един баир.

Насядаме по меката и висока трева. Отдоле под нас аленеят рубашките на самоковски комунари с бели сърпове на ръкавите. Вятыр гони дима не към нас и отрадно се диша чудният рилски въздух. Сред общия хаос от дим внезапно се извие дълъг стълб пламък.

— Сега ще дадем контраогън! Пламък пламък ще гаси.

Дава се сигнал и в продължение на цял километър подпалва се гората, за да се срещнат и угасят взаимно два пожара. Запращват клеките, облаци дим и плам.

Край накладените буйни огньове пред пожара все пак е прекалено много студено. Треперем под тънките палтенца, зер над 2000 м. Величествено е небето от пожара.

— Самоковци пеят от студ.

Шаламанът ни разправя патилата си.

— Дезертирал бях към французите. Бях в Марсилия, Лион, Вердюн... Най-после ми омръзна, рекох да прескоча в Испания. Но хванаха ме.

— Каква е твоята професия? — питат ме френският военен съд.

— Ma profession? Deserteur! (Моята професия ли? Дезертьор.)

Цяла нощ се огъваме край огньовете.

— Ей — вика някой в тъмнината, — чамкорийски думбази идат на помощ...

Общ поток от благословии по адрес на тези тълстомехия.

— Изглежда, че вие всички тук сте все комунисти? — пита младо подпоручиче.

— Зер чорбаджиите ще дойдат да гасят...

Като огромни факли горят отделни огньове. Нощта сякаш е запалила тържествено огнено празненство...

Призори. Дългоочакваното съмване. Пожарът е постихнал. Сълнцето хвърля пъrvите си алени рози. Огромният му огнен диск се повдига в синкави тантели от мъгла, изплата огнекърваво, спира се сякаш за момент на хоризонта и се издига величествено плавно.

— Ей, ето чак откъде обикалят чамкорийските коремчета — сочи някой с ръка към Чемберлия.

— Блокът, блокът иде на помощ.

Всички отправят очи: по голия склон радуилските говеда излизат на паща.

С. Радуил, 13.VIII.1922 г.

Срещу нощта на 13 август 1922 г. в Рила, под върха Чадъртепе, избухва голям пожар. Радуилци тръгват да го гасят, а заедно с тях — и Смирненски. Още на другия ден той написва „Пожар в Рила“ и го праща в София. Две седмици по-късно фейлетонът е отпечатан в „Червен смях“. Този, както и някои други безспорно установени факти доказват не само как интензивно е протичал творческият процес у Смирненски, как незабавно е преработвал той своите наблюдения, но и — с какво нетърпение са очаквали партийните издания неговите художествени материали, с каква охота са ги публикували. А за творческата продуктивност на поета говори и това, че в същия брой на „Червен смях“ той публикува още две свои творби — „Народняците обявяват социалната революция“, пак с подпись Хр. Смирненски, и „Нов блок“ с подпись Гаврош.

БОСОНОГИТЕ ДЕЦА

Привечер е. Бавно, дебнешком сякаш, се спускат лилави сенки над града. Огромният слънчев кръг догаря в потоци злато и алена кръв. Като мъртва сива змия лежи шосето сред стихнали поля. И ето босоногите. Три, четири, шест. Впргнати в мънички колички, натоварени с дърва и съчки, те опъваха мускулите на своите млади тела. Фуражка с отпрана козирка, черни кръпки на сивите панталони, а жилите им изпънати като корабни въжета. Пот струят челата. А градът е тъй далече. Малки роби, впргнати в ярема на своята беднота, деца, в чиито очи гори тихата скръб на старци. Далече е градът! Далече. Край вас ще отминат още много доволници, край вас ще профучат автомобилите на тези, които нивга в живота си не са пили горчивата чаша на мизерията — те, зарад които е вашата мъка.

Какво знаят те? В ресторантите на Чамкория свирят оркестрите, във вилите е тъй уютно и безгрижно. Черната сянка на глада не протяга там ръце. Не сплита лепкавите мрежи Грижата. Какво знаят те?

— Мамо, защо са се впргнали тези деца? — пита невръстният доволник от автомобила.

— Носят дърва за зимата.

— А не им ли тежи?

— Не, маминото, те са свикнали.

Босоногите спират с тежка въздишка, стрелват искрящ омраза поглед и пак повличат количките си. Трият с ръка изпотени чела, изпъват жилите на почернелите си вратове и пристъпят. Облаци прах ги заливат, прах, сив и задушен като живота. А върху втората количка отгоре на дървата седи малка помагачка — синеоко сестриче. Кръв, тъмночервена ивица кръв, е засъхнала по крачето му. Но то поглежда небето, поглежда полето и се усмихва. Кому се усмихваш, малка златокоса робиньо? На мъката?...

На своята белоснежна детска душа се усмихваш ти. Твоята младост гледа с меки, кадифени очи. Но утре? Утре сивият поток на живота ще повлече и твоята младост, и твоята усмивка. И повлякла

количката, изпотена, изпрашена, видяла тук черна мъка, там празнота и вечно охолство, ти не се усмихваш вече. По детското чело ще легнат сенки, влажните очи ще заискрят омраза и редом със своите одрипани братя ти ще свиеш своите малки, черни, изподраскани юмручета:

— Два свята, единият е излишен!

Както вече стана дума, през лятото на 1922 г. Христо Смирненски заедно със своя приятел Йордан Воденичаров прекарва близо един месец в рилското село Радуил. Тук поетът другарува с младежите комсомолци и комунисти, със селяните и създава за кратко време някои от значителните си творби — „Юноша“, „Каменарче“, „Смело товарищи!“, „Босоногите деца“, „Куртова поляна“, „Пожар в Рила“. Ето какво разказва Йордан Воденичаров за повода, по който е написана лирическата импресия „Босоногите деца“:

„Радуил стана нашата постоянна база, но дълго не се застоявахме в базата си. Най-напред замислихме да отидем в Самоков. Речено-сторено. Турихме раниците и тръгнахме към Чамкория... По шосето профучаваха луксозните автомобили на буржоата, които отиваха да почиват и се веселят в Чамкория. Покрай нас минаваха дрипави и босоноги дечица, които с усилие мъкнеха дърва и съчки и триеха потните си лица, напрashени от минаващите коли. Под вежди гледахме с Христо охранените чорбаджии, глезнените им деца в колите.

Христо се умълча. Очите му бяха станали много тъмни, много дълбоки. «Виждаш ли, Йорде, как живее буржоазията и как се мъчат децата на сиромасите? Два свята! И как да не се борим, приятелю!» Погледна ме, а очите му бяха пълни с гняв и мъка. Никога не ще забравя този поглед! И както често се случваше, когато нещо му направи впечатление или го развълнува дълбоко, Христо извади малкото си моливче и си записа нещо в бележника.“

„Босоногите деца“ е публикувано в „Работнически вестник“ едновременно със стихотворението „Юноша“.

„СМЕЛО, ТОВАРИЩИ!“^[1]

Има песни, чрез които диша бурята. Има песни, в които гърми ритъма на Новото, в които гори вярата във Великото.

„Смело, товарищи!“^[2]

Като грамадна вълна от сила, пламък, музика и красота идат тези думи. Затвори очите и ще видиш море. Безбрежно, настърхнало море. Волни, сребропени вълни, понесени в могъщ пристъп, идат шеметни. Гърми тяхната закана, бушува тяхната стихия. Силни устремени срещу черните брегове.

„Смело, товарищи!“

Това е огненият химн на робите, това е тропотът на милиони нозе, това е гора от вдигнати ръце. Пеят изтерзаните, пеят окованите, пеят железните милиони на труда.

„Смело, товарищи!“

По сивите стени на стария свят не остана нищо велико, нищо свято, нищо, което да плени сърцата, да освежи душите. Там клокочат зловещите потоци от кръв сълзи, вият вихри от злоба и омраза, дълги сенки хвърлят жълтите пирамиди от черепи. А над тях, а под тях люлеят се вълни от дрезгав демонски смях — смехът на златното чудовище.

Но като тътен на лятна буря, но като потоци от огнена лава, стремителни като ураган, светковични и страхотни, идат думите на новия свят. Желязна песен на железни милиони:

„Смело, товарищи!“

Ти, среброкоси старче, ти, поругана сестро, ти, изстрадали бледолики другарю, ти, малко мое братче, което гледаш с големи, насълзени, ясносини очи — вий, всички вий — чуйте: буря иде! Огненият дъх на милиони изстрадали гърди, тежките стъпки на червените легиони, лесове от вдигнати в закана ръце — носят буря! Неотразима, непоколебима, мълнелика буря иде!

Смело, товарищи! Те бяха — ние сме!

Прозата на Смирненски е необикновено разнообразна (разкази, фейлетони, битови зарисовки и сценки, очерци, ситнези) и свидетелствува за необикновено щедрия му, свеж и неизтощим талант. През последните две години от своя живот поетът написва и няколко великолепни лирични импресии („Смело, товарищи!“, „Зидари“, „Босоногите деца“). И в тях главната мисъл е революцията, бодростта и готовността на пролетариата за борба, вярата в победата над стария свят.

[1] Стихотворението в проза „Смело, товарищи!“ е написано през август 1922 г. в с. Радуил, Самоковско, когато Смирненски пише „В скиталчество“, „Пожар в Рила“ и „Босоногите деца“. Поводът за възникването му е една беседа с група ентузиазирани радуилски младежи. По сведения на Женя Дюстабанова произведението е имало първоначална редакция, написана под непосредствените чувства и впечатления, която била по-сполучлива, но поетът изгубил ръкописа. Възстановявайки по памет творбата, той не е успял да постигне първоначалната непосредствено, поради което много скърбял за изгубения ръкопис.

(вж. Н. Измириева. Христо Смирненски. Летопис за живота и творчеството му. София, 1961. — с. 140) ↑

[2] „Смело товарищи!“ — известна революционна песен, написана от руския поет и революционер Л. П. Радин (1860–1990) през ноември 1896 г. в навечерието на железничарската стачка. ↑

ПРИКАЗКА ЗА СТЪЛБАТА

Посветено на всички, които ще кажат: «Това не се отнася до мене!».

— Кой си ти? — попита го Дяволът...

— Аз съм плебей по рождение и всички дрипльовци са мои братя. О, колко грозна е земята и колко са нещастни хората!

Това говореше млад момък, с изправено чело и стиснати юмруци. Той стоеше пред стълбата — висока стълба от бял мрамор с розови жилки. Погледът му бе стрелнат в далечината, дето като мътни вълни на придошла река шумяха сивите тълпи на мизерията. Те се вълнуваха, кипваха мигом, вдигаха гора от суhi черни ръце, гръм от негодувание и яростни викове разлюляваха въздуха и ехото замираше бавно, тържествено като далечни топовни гърмежи. Тълпите растяха, идеха в облаци жълт прах, отделни силуети все по-ясно и по-ясно се изрязваха на общия сив фон. Идеше някакъв старец, приведен ниско доземи, сякаш търсеше изгубената си младост. За дрипавата му дреха се държеше босоного момиченце и гледаше високата стълба с кротки, сини като метличина очи. Гледаше и се усмихваше. А след тях идеха все одрипели, сиви, суhi фигури и в хор пееха протегната, погребална песен. Някой остро свиреше с уста, друг, пъхнал ръце в джобовете, се смееше високо, дрезгаво, а в очите му гореше безумие.

— Аз съм плебей по рождение и всички дрипльовци ми са братя! О, колко грозна е земята и колко са нещастни хората! О, вие там горе, вие...

Това говореше млад момък, с изправено чело и стиснати в закана юмруци.

— Вие мразите ония горе? — попита дяволът и лукаво се приведе към момъка.

— О, аз ще отмъстя на тия принцове и князе. Жестоко ще им отмъстя зарад братята ми, зарад моите братя, които имат лица, жълти като пясък, които стенат по-зловещо от декемврийските виелици! Виж

голите им кървави меса, чуй стоновете им! Аз ще отмъстя за тях!
Пусни ме!

Дяволът се усмихна:

— Аз съм страж на ония горе и без подкуп няма да ги предам.

— Аз нямам злато, аз нямам нищо, с което да те подкупя... Аз съм беден, дрипав юноша... Но аз съм готов да сложа главата си.

Дяволът пак се усмихна:

— О, не, аз не искам толкоз много! Дай ми ти само слуха си!

— Слуха си? С удоволствие... Нека никога нищо не чуя, нека...

— Ти пак ще чуваш! — успокой го Дяволът и му стори път. —

Мини!

Момъкът се затече, наведнъж прекрачи три стъпала, но косматата ръка на Дявола го дръпна:

— Стига! Спри да чуеш как стенат там доле твоите братя!

Момъкът спря и се вслуша:

— Странно, защо те започнаха изведнъж да пеят весело и тъй безгрижно да се смеят!... — И той пак се затече.

Дяволът пак го спря:

— За да минеш още три стъпала, аз искам очите ти!

Момъкът отчаяно махна ръка.

— Но тогава аз няма да мога да виждам нито своите братя, нито тия, на които отивам да отмъстя!

Дяволът:

— Ти пак ще виждаш... Аз ще ти дам други, много по-хубави очи!

Момъкът мина още три стъпала и се вгледа надоле.

Дяволът му напомни:

— Виж голите им кървави меса.

— Боже мой! Та това е тъй странно; кога успяха да се облекат толкоз хубаво! А вместо кървави рани те са обкичени с чудно алени рози!

През всеки три стъпала Дяволът взимаше своя малък откуп. Но момъкът вървеше, той даваше с готовност всичко, стигне да стигне там и да отмъсти на тия тълсти князе и принцове! Ето едно стъпало, само още едно стъпало, и той ще бъде горе! Той ще отмъсти зарад братята си!

— Аз съм плебей по рождение и всички дрипльовци...

— Млади момко, едно стъпало още! Само още едно стъпало, и ти ще отмъстиш. Но аз винаги за това стъпало вземам двоен откуп: дай ми сърцето и паметта си.

Момъкът махна ръка:

— Сърцето ли? Не! Това е много жестоко!

Дяволът се засмя гърлесто, авторитетно:

— Аз не съм толкова жесток. Аз ще ти дам в замяна златно сърце и нова памет! Ако не приемеш, ти никога няма да минеш туй стъпало, никога няма да отмъстиш за братята си — тия, които имат лица като пясък и стенат по-зловещо от декемврийските виелици. Юношата погледна зелените иронични очи на Дявола:

— Но аз ще бъда най-нешастният. Ти ми взимаш всичко човешко.

— Напротив — най-щастливият! ... Но? Съгласен ли си: само сърцето и паметта си.

Момъкът се замисли, черна сянка легна на лицето му, по сбръканото чело се отрониха мътни капки пот, дой гневно сви юмруци и процеди през зъби:

— Да бъде! Вземи ги!

... И като лятна буря, гневен и сърдит, разветрил черни коси, той мина последното стъпало. Той беше вече най-горе. И изведнъж в лицето му грейна усмивка, очите му заблестяха с тиха радост и юмруците му се отпуснаха. Той погледна пируващите князе, погледна доле, дето ревеше и проклинаше сивата дрипава тълпа. Погледна, но нито мускул не трепна по лицето му: то бе светло, весело, доволно. Той виждаше доле празнично облечени тълпи, стоновете бяха вече химни.

— Кой си ти? — дрезгаво и лукаво го попита Дяволът.

— Аз съм принц по рождение и боговете ми са братя! О, колко красива е земята и колко са щастливи хората!

«Младеж», 25 май 1923

„Приказка за стълбата“ е написана през м. май 1923 г., когато след тежкото му заболяване родителите наемат на Христо Смирненски стая в Горна баня, та да възстанови здравето си. По спомени на негови близки и приятели

повод за замисъла на „Приказка за стълбата“ са били преките впечатления на поета от самозабравил се член на партията. Както винаги, от единичния, но характерен случай Смирненски се извисява до художественото обобщение с трайно значение.

„... идеята за «Приказка за стълбата» — едно голямо предчувствие и предупреждение за опасността от ренегатството, за неусетното откъсване от собствената социална среда.

... Изкачването на социалната стълбица е едно възходящо падение.

... Смирненски е схванал тънко вътрешната логика на подобно превъплъщение. Ренегатството не е елементарно явление, то търси винаги своите психологически мотивировки, своите идейни оправдания... Ренегатът обикновено предпочита да се самозалъгва, да се успокоява и оправдава, за да постави измяната в приемлива светлина пред самия себе си.

... «Приказка за стълбата» излезе само няколко дни преди 9 юни, сякаш да напомни колко неподозирани опасности и угрози дебнат борците, как господарите разполагат с хиляди начини да откъснат отделни революционери от родната им среда.“

Минко Николов

КАК ЩЕ СИ УМРА МЛАД И ЗЕЛЕН

Тая година моята стара приятелка — Жълтата гостенка — потропа на левия ми дроб. Слава богу, че имам само два добра — додогодина няма вече къде да се приюти. Всъщност, мене какво ми трябваше да отивам «На гости у дявола!». Ето че опашката му остана в ръцете ми и от велики четвъртък аз съм на велико разпятие. Не мисли, драги читателю, че се смея. Това съвсем не е хумореска, а трагедия, но банална... затова и няма да те занимавам с нея. Па и главната причина за смъртта ми ще бъде друга. Работата е проста: лекарят — един лекар, който за най-горната част от тялото си сам има нужда от лекар, — след като се набарабани до насита върху ребрата ми, кимна с глава:

— Даа... върхът на левия дроб пострадал... Имате катар в добра.

Аз никак не се учудвам, че именно в добра си имам катър. Днес има толкова много магарета и катъри, че някое от тия благородни животни, вместо да става районен кмет, настанило се в добра ми.

След като ми предписа всичко, което може да яде един принц, лекарят си отиде. И ето, започна трагедията ми. Какво мислите? Болестта се усложни? По дяволите болестта. Ужасът дойде в жестокия образ на бабичка. Ооо! Никога не бях предполагал, че в нашия род има толкова много бабички. Ето ги две по две, три по три идват да видят болния и да му кажат някоя успокоителна дума.

— Сине Ристее! Што ти йе бре, Ристе!... Лошо те соних, бабин! Лошо — со чалма. Алла гайрет.

Това е една от македонските ми баби. А аз имам баби: от стара България, от румънска Добруджа, една «фрау Ангелица»; от Виена, една «бариня» от Бесарабия, една, живяла в Ниш през войната на «прича», четири баби от Смирна... — ох, по-добре да не ги споменувам — нека господ ги спомене в царствие свое.

Всичките тия баби са твърде разговорливи и имат поетическа фантазия: една ме сънуvala с чалма, друга, че съм яздел метла, седем сънували, че съм се давил в една голяма мътна река, една, че ме емнала «една вихрушка, едни ветрища, бури и прахове...». Едвам съм слезнал

на земята. Ето 15 дни как тия бабички разправят сънищата си, а аз лежа по гръб, потя се от двойни мъки и въздишам.

Всички тия бабички дрънкат толкова много глупости, колкото Стамболовски едва смогва да каже в една своя петчасова реч. А какви ли не билки, треви, бурени и корени ми носят.

— Ох! — пъшка някоя, оставяйки до вратата вързоп треви. — Нося ти за кашлица, бабин!

Друга вързала цяла бохча буреняци и ги слага върху кревата, целувайки ме трогателно.

Вярвам зимникът да се е напълнил с медикаменти, които даже столичният книгоиздател Шопов не би изконсумирал във вегетарианския си «живот» на руски.

А бабичките идат ли, идат — манна небесна. Една изува обущата си и ги слага точно пред мене, втора, смъркайки емфие, още от вратата разправя:

— Видиш ли, като не ходиш на черква!

Бабичките се нареждат една до друга на миндера като току-що изхвръкнали ластовичета по телеграфна жица. Всички авторитетно беседват върху политиката и вечния календар и цели часове аз слушам «велики» мисли, като да чета в «Слово» литературен подлистник от Йордан Бадев.

— Христо, сине-чедо — пита ме една от бабичките, — виждаш ли, Христо, ангели?

Аз едвам се сдържам:

— Не, бабо, виждам само дяволи... женски.

Майка ми ме гледа укорително.

— Христо, тя е втора братовчедка на дядо ти.

Втората братовчедка на дядо ми пояснява, че щом ангели ми махали с ръце, нямало да умра, а друга една, вероятно трета братовчедка на дядо ми, бръква в джоба си, изтърсва шепа прах и тютюн и бърже пъхва в устата ми някаква нафора с косми и тютюн.

Майка ми ме успокоява с всички усилия, а бабичките стават, една по една ме целуват, лъхащи на емфие, чубрица, мастика и пр., и клатейки се, излизат...

— Ох! — облекчено въздъхвам аз, но сред въздишката някой почуква на вратата: пак бабичка.

— Тука ли сте, тука? Какво прави болния? Рекох да го видим, да му кажем някоя божа дума за кураж...

Ох, читателю, куражът вече ме напуска... Аман от тия бабички.
Нека другарите ми отмъстят, ако загина млад и зелен.

«Червен смях», 21 юни 1923

Йордан Бадев — буржоазен литературен критик с фашистки възгледи; „Слово“ — реакционен фашистки вестник, неофициален орган на Народния сговор.

Фейлетонът е написан по време на тежкото боледуване и е публикуван след смъртта на поета.

Своето жизнерадостно хумористично чувство и начин на възприемане Смирненски съхранява дори по време на своето боледуване. Със себе си и със своите неволи могат да се шегуват само хора, изключително силни духом. Върху общия добродушно-хумористичен фон толкова по-разтърсващо звучи финалната фраза — „Нека другарите ми отмъстят, ако загина млад и зелен“ — искрен възглас на страдащата и горда душа.

КУРТОВА ПОЛЯНА ИЗ „ГОРСКИ ПИСМА“

Последната ми професия ще бъде с оглед на миналото — да определя коя е била професията ми на тая земя. Засега обаче това е така трудно, както е изкачването ми до Куртова поляна — най-хубавата поляна на Родопите. А тръгнахме чак от Якоруда. Искрено казано, Якоруда беше знаменита по липсата на знаменитости. Все пак някой английски лорд, любител на окаменелости, би закупил като антика гарсонетката на Даскала, гарнирана с телефонна жица съгласно не знам какъв моден журнал. А ако г-н министърът на юбилеите не беше в противоалкохолна обиколка из Бразилия, двойната изляна яка на Даскала би се удостоила с един 15-годишен юбилей и златен орден за вярна служба. Ясно е във всеки случай, че държавата майка е прекадено много щедра към даскалите. И затова от благодарност и весело настроение те ѝ се усмихват с белите дупки на три пъти преобяддисаните си панталони.

— Акшам хаир олсун, ихтияр! — поздравяваме един помак, още едно помаче и под тях едно магаре, натоварено сякаш с репарационни задължения — така плачливо гледа.

— Дал ви бог добро, момчета! — отговаря първият помак, чиито дълги крака висят почти успоредно с шията на магарето и понякога се удрят по шосето.

Помаците са най-съзнателните български избиратели. Под конвой, хванали в ръка оранжевата или ясночервената — въобще правителствената — бюлетинка, те слизат от колибите да упражняват осветените от конституцията свободи и изборни права.

Помацето държи една «балташка» — брадва от 4-5 кг. Функциите на тия симпатични «балташки» са различни. Кога чамова, кога някоя щастлива человеческа глава. Пред съда изправили един с такава балташка. Метнал я човекът така лекичко, че ведно с главата откачи лявата ръка на някакъв пътник.

— На шега бе, господин съдия. Исках малко да го уплаша!... — пояснил помакът.

Родопите имат още добре запазени гори. От мястото, където Черна и Бяла Места тихичко се сливат, по-тихичко даже, отколкото черният блок и репарационната комисия, потегляме нагоре по дерето.

Хладна предесенна привечер. Гората свири. Сякаш златна ябълка от приказките, слънцето гори между боровете. Тъмносини сенки, преплетени с плахи слънчеви петна, лежат по гъстия мъх, приличен на зелено кадифе. Места звучно ромоли, подскача палава и весела, като влюбено момиче, спуска тантели от бяла пяна в зеленикавите вирове и стихва. А в тишината плесне по повърхността някоя пъстърва, подскочила за мушица, и като стрела се плъзне из камъните. От бор на бор черната сянка на прилепа тъче невидими платна.

— Когато стигнем бившите турски постове, още малко — и у влашкото царство — утешава ни бай Милан. — Засега яжте малини и ягоди.

Часове минават — ни постове, ни влашко царство. Лягаме в една дъскорезна, обръщаме гръб край огъня и върху дъските понаместваме ребрата си. Призори ставаме помръзнали.

— Другари, хайде за раци!

— Какви раци са те патили?

Но в Чакърдере наистина гъмжат раци. Лягаме по корем и един по един светкавично ги мъкнем из водата.

— Раците много приличат на блока. Напредват като него, па и мършата обичат — пояснява Йордан.

— Да живее блокът. Ще го сварим и ще стане червен!

* * *

Куртовата поляна била ключ между Рила, Родопите и Доспат. Аз не смея да зная добре географията. Фердинанд I знаеше добре къде са и Цариград, и Охридското езеро, и Солун, и Серет, но поради неговите географически познания българският народ научи на свой ред къде е Версайл, къде е и Ньой. Зная само, че Куртова поляна действително е хубава. Висока и равна, заобиколена с борови гори, над които тънки сиви мъгли се спускат като копринени шалчета. Далечни простори се откриват от нея. Според легендата тук живеел древният родопски музикант Орфей. И били вълшебни нощите тука.

*Над стръмната тъмна пътека
ни гранка, ни лист се люлей.
С венец на косите, полека
пристъпя усмихнат Орфей.*

*Привеждат се борове с шепот,
през облак бледнее луна
и бързат крадливо и с трепет
и вълк, и плашлива сърна.*

*От урвата свлича се мечка
и горската котка пълзи,
пристъпват полечка, полечка
тревожните диви кози.*

*И всички затихват в замая
край горский велик музикант,
а бледният месец мечтае
сред свита звезди от брилянт.*

*Вълшебната флейта лелее
мистичната сънна гора,
докато се изток залее
от огненозлатна зора.*

*Разбягват се мечки, глигани
и вълци, и диви кози,
но вред, от възторзи проляни,
блестят по тревата сълзи.*

Магьосник музикант бил Орфей. Разплаквал и вълци, и мечки, и сърни, и глигани. Впрочем глиганите съвсем ги нямало. Аз забравих, че са били из вилите на Чамкория, в Лъджене, Варна и пр. на курорт. Или пък пищели уводни статии, настанени в редакцията на «Мир».

Сега на Куртово е съвсем другояче. Власите са построили своите дървени къщички със забъркани улички, през които те сподирят

десетки кучета. Цялото селище има нещо, взето сякаш от романите на Майн Рида. На широк кръг, насядали по турски, власите се разправят за дневните грижи. Забавно накичени, малки момиченца се търкалят по поляната. Момците играят своето влашко хоро, а спретнати девойки бързат към кладенеца.

— Миналата неделя краднаха от оная колиба мома. Щерьо нямаше коне и говеда, та баща ѝ не я даваше. И овци нямаше...

— И на този усамотен кът двете класи не се спогаждат. Нямаш ли коне и овце — не можеш мома да вземеш.

— Нищо, ако се влюбя в някоя от тези девойки, наистина трудно ще бъде — нямам ни овци, ни коне. Но все ще се нареди. Волове ще потърся в известния краварник, овци ще изведа от оранжевата парламентарна група, а колкото за коне — блоковият породист жребец г-н Маджаров ще има добрината да се изкачи дотука.

Вечер всичките кучета започват тревожни напеви.

Лаят от всеки ъгъл. Сякаш си бил на общоселско събрание и си взел думата против буржоазния булдог Пастухов.

Под дебелите влашки вълненици все пак е порядъчно студено. Вместо Орфей през цепнатините свири мразовит вятыр, бълска се по дъските и гората странно свири.

«Фиу» — носи се нейният вой, приличен на шума от проливен дъжд.

Край огъня седят хазаите — седем-осем мъже. Има и гости. Всеки разправя как урсата, т.е. мечката, му изяла коня.

— Ех, една колиба имах! Дай двеста палтона — не я давам! Ама я изеде урсата.

— Ей, и аз имах един айгър. Дай 10 хиляди лева — не го давам. Ама го изеде урсата.

Такъв разговор слушахме до сутринта. Синкавите мъгли лежат вече твърде ниско. Спускаме се по дерето, сподирвани от общ кучешки лай.

— Ех, не можахме да свършим мисията си! — въздиша Йордан, слизайки в Долния Юндол, дето трудоваците изпитват «благодатните оранжеви идеи».

— Даа, няма такива дебели дъски. Толкова дъскорезници минахме — нищо не подхожда.

И печално се връщаме — депутатия от експерти, изпратени да търсят по-дебели дъски за мозъчните конструкции на някои наши министри.

«Червен смях», 4 юли 1923

През лятото на 1922 г., когато е в с. Радуил, поетът заедно с приятели прави няколко екскурзии. Едната (някъде към 17 август) из Родопите, до Куртова поляна. Като знаем бързината, с която Смирненски е реагирал на непосредствените впечатления, можем да бъдем сигурни, че фейлетонът е бил написан в един от следващите дни. По неизяснени засега причини „Куртова поляна“ вижда бял свят доста по-късно, чак след смъртта на поета.

Няма съмнение, че най-зрелите си прозаически творби Смирненски е създал от лятото на 1922 г. нататък. Те са излети с великолепна артистична свобода на изказа, с една независимост от спецификата на отделните жанрове. Ако „Смело, товарищи!“ е лирическа импресия, то „Босоногите деца“ са по-скоро сплав на лирическата импресия с очерка, а „Пожар в Рила“ и „Куртова поляна“ обединяват жанровите особености на пътеписа, очерка, битовата зарисовка и фейлетона. Преждевременната смърт прекъсва идейно-художественото възмогване на големия творец Христо Смирненски, който, ако беше живял по-дълго, щеше да остави още много ярки произведения в нашата социалистическо-реалистична литература. Георги Караславов пише: „Четирите тома на Смирненски са само едно прощъпулкане на изумителен талант — ако беше живял още няколко десетилетия, той би оставил десетки томове образци от всички видове и родове художествена литература“.

СИМЕОН ПРАВЧАНОВ
ПРИЛОЖЕНИЕ

ЖИВОТОПИС

Христо Димитров Измирилиев (Смирненски) е роден на 17 септември 1898 г. в град Кукуш, където получава първоначалното си образование. През 1912 г. започва Балканската война и българските войски освобождават Кукуш. (По силата на Берлинския договор част от Македония и Южна Тракия и след Освобождението остават под османско робство.) Радостта на населението обаче е твърде кратка. След победата между балканските съюзници изникват разногласия, по вина на управляващите кръгове избухва Междусъюзническата война. Пред опасността от настъпващите гръцки войски жителите напускат Кукуш, градът е опожарен. Семейството на Димитър Измирилиев заедно с хилядите бежанци се отправя да дири спасение и препитание в София. Тук Христо се записва в Техническото училище, но заедно с братята и сестра си помага в издръжката на семейството — продава вестници.

От 1915 г. по примера на по-големия си брат Тома Христо започва да сътрудничи на хумористичните издания — най-напред на вестник „К'во да е“, дето за пръв път се подписва с един от най-известните си псевдоними като хуморист — Ведбал. От следващата година той публикува хумористични стихове и фейлетони в „Българан“, „Родна лира“, „Художествена седмица“, „Смях и сълзи“, „Барабан“, „Сила“. Необикновено находчив и плодовит, Ведбал, въпреки младостта си, става един от най-търсените и популярни за онова време хумористи. През 1917 г. за пръв път се подписва с псевдонима Смирненски, с който остава в класиката на българската литература.

Ученик в Техническото училище, той продължава да се труди — като обикновен работник, продавач в колониален магазин и др. По това време избухва Първата световна война. През май 1917 г. Христо е принуден да постъпи юнкер във Военното училище, но въпреки суртовото казармено всекидневие продължава да пише и да публикува в

хумористичните издания. През 1918 г. излиза първата му книга „Разнокалибрени въздишки в стихове и проза“.

Силно въздействие върху идейното развитие на младия поет оказват Октомврийската революция и Войнишкото въстание през 1918 г. Отвратен от жестокостта, с която буржоазното правителство потушава въстанието, Христо Димитров твърдо решава и напуска Военното училище.

Цивилният живот не предлага много радости на младия хуморист. Той е принуден с тежък труд да изкарва прехраната си — отначало е писар II разред в Управлението по транспорта, после карнетист, след това е чиновник в Дирекцията на стопанските грижи, репортър, касиер, редактор, коректор.

1919 и 1920 са години на ожесточени социални конфликти и борби, които българският пролетариат води под ръководството на комунистическата партия. По силата на своята социална принадлежност, вътрешно съзряващ да приеме идеите на социализма, Смирненски участва в демонстрации и митинги, в стачки, посещава партийни събрания в Народния дом и Ючбунарския клуб: през пролетта на 1920 г. е приет за член на комунистическия младежки съюз, а през следващата — на комунистическата партия.

През ноември 1919 г. по решение на партията започва да излиза седмичното хумористично художествено-литературно списание „Червен смях“. Участието на Смирненски в списването му има решаващо значение за него — хуморът му става все по-социално насочен срещу класата на експлоататорите.

До 1920 г. Смирненски се развива почти изключително като поет хуморист и сатирик. Неговият истински лирически дебют е стихотворението „Първи май“, отпечатано в първомайския брой на „Червен смях“, 1920 г. След „Първи май“ следващите лирически възмогвания на Смирненски са „Ний“, „Червените ескадрони“, „Улицата“, „Утрешния ден“ и др., които са включени в настоящото издание. Появата на всяко негово стихотворение е истински празник за българското работничество, за нашата литература. Освен в „Червен смях“ неговите творби се публикуват в „Работнически вестник“, „Младеж“ и „Народна армия“. За по-малко от три години със своите творби Смирненски издига нашата социалистическа поезия до равнището на националната литература и с право се смята за

истинския основоположник на нашето социалистическо-реалистично изкуство.

В края на м. февруари 1922 г. партийното издателство — Общо работническо кооперативно дружество „Освобождение“ — отпечатва лирическата сбирка на Смирненски „Да бъде ден!“ — една от най-големите книги в нашата литература, посрещната възторжено от българския пролетариат и марксическата литературна критика. Само няколко месеца по-късно — към края на годината — сбирката „Да бъде ден!“ излиза във второ издание, на което поетът преработва някои от стиховете, включва нови и отстранява други, които му се струват по-малко сполучливи.

През пролетта на 1921 г. Смирненски заболява от паратиф и през лятото заминава в рилското село Радуил, дето работи в партийната дъскорезница. Там почива той и през лятото на следващата година. От края на 1922 г., заедно със свои другари, започва да издава хумористичното списание „Маскарад“.

В началото на м. април 1923 г. поетът неочеквано получава кръвоизлив — лекарите откриват каверна в белия дроб. Родителите му наемат хигиенична стая в Горна баня, за да може той по-бързо да се възстанови. Макар и болен, Смирненски продължава да пише — в Горна баня е написана и неговата знаменита „Приказка за стълбата“. Един нов и силен кръвоизлив разтърсва здравето на поета. Необходимо е да постъпи на лечение, но в нито един санаториум не се намира свободно място. Извършеният на 9 юни фашистки преврат и блокадата на столицата лишават болния от прясна храна и медицинска помощ за цели два дни. Най-сетне поетът е настанен в санаториум, където лекарският консулт поставя диагноза — милиарна туберкулоза. Рано сутринта на 18 юни 1923 г., ненавършил и двадесет и пет години, Христо Смирненски издъхва. Погребението му привлича хиляден народ, а всички партийни издания публикуват некрологи и статии за творчеството му.

В СПОМЕНИТЕ НА БЛИЗКИ И ПРИЯТЕЛИ

НАДЕЖДА ИЗМИРЛИЕВА

„Той работеше много и пишеше навсякъде. У дома, в редакцията, в клуба, на улицата, в бозаджийницата. Обстановката не го смущаваше. В едно ъгълче на стаята, близо до неговото легло, имаше малка масичка, на която най-често пишеше своите работи, но когато тя беше заета, пишеше на общата маса в средата на стаята, на която всички си приготвяхме уроците. Побутне моите тетрадки и тези на другите ми братя, направи си място за листчето, на което ще пише, и работният му кабинет е готов. Работеше в стаята, где идвала моите съученички, близки и външни лица. Понякога при хубаво време взимаше една италианска пелерина, не знам откъде беше останала у него, и отиваше да пише на открито. Вечер обикновено не пишеше. Сутрин ставаше много рано, в 4–5 часа, и то винаги весел. Със закачки и смях събуждаше и другите, сякаш спящи хора около себе си не можеше да понася. След като събуждаше всички, сядаше да пише. Обикновено работеше докъм 7 часа. Като напишеше определената си работа, той си подсвиркваше, обръщащ се към нас и леко усмихнат запитваше:

— Е, искате ли да ви прочета какво съм написал! — И без да дочека отговора, почващ да ни чете с особено радостно чувство своя ръкопис. Това правеше почти всяка, когато работеше у дома. След това свиваше на руло написаното, пъхаше го в натъпканите с книги джобове на палтото (което поради това беше винаги разкопчано) и тръгваше за редакциите.“

ВЕСЕЛИН ДИМИТРОВ

„Още с първото появяване на стихотворенията му в «Червен смях» те обърнаха вниманието на всички. Чувствуващ се, че се е появил един нов голям пролетарски поет. Христо Ясенов, който заедно

с Крум Кюлявков бе един от първите редактори на «Червен смях», веднъж казваше на Христо:

— Христо, много се харесват твоите стихове. — И усмихнато добавяше: — Мнозина ме поздравяват за хубавите стихове, като мислят, че аз съм авторът. Аз приемам поздравленията вместо тебе и си мълча.

Христо на свой ред се усмихваше и разговорът минаваше на друга тема, за да не продължава около неговото творчество. Такъв разговор го стесняваше.

Много пъти сме присъствували с Христо на вечеринки и утра, устроивани от БКП в София. Христо се оттегляше скромно на последните столове и се гушеше, да не го видят и познаят, особено ако знаеше, че ще декламират негови стихове. С неописуем ентузиазъм бяха посрещнати от публиката стихотворенията «Москва», «Червените ескадрони» и «Първи май». Това бяха нескончаеми бурни аплодисменти, превърнати в същинска овация за скромния автор, който, свит, почервенял като божур от вълнение и стеснение, се криеше в задните редове и упорито не искаше да се покаже.“

АЛЕКСАНДЪР ЖЕНДОВ

„Редакционният състав на «Смях и сълзи» се срещаше да обсъжда материала за списанието по бозаджийниците, най-често в една бозаджийница на бул. «Дондуков» до входа на печатница «Балкан», където се печаташе списанието. Бозаджийницата беше просторна и малко посещавана. Удобна беше и за това, че Техническото училище, където учеше Христо, беше близо (ъгъла «Раковски» и «Дондуков») и той можеше през междучасията дори да прескача до бозаджийницата.

* * *

Тук, в тая шумна момчешка редакция, видях за пръв път как Христо пише. Той се преместваше на някоя съседна маса или ако нямаше свободни маси, оставаше на нашата, вземаше каква да е хартия (понякога плик от някое писмо, лист от тетрадка или просто

използуваше чистото опако на някое неодобрено, пратено по пощата произведение на случаен сътрудник) и като подпираще чело на малката си длан, пишеше бавно с къси прекъсвания, като че записваше нещо, което някъде е научил и сега си припомня. Шумът около него не стихваше — другите, изглежда, знаеха тоя негов начин на писане и не се стесняваха, пък и той сам не настояваше за тишина. Понякога, докато пишеше, Христо вмияше по някоя забележка или шега във водения край него разговор и пак продължаваше да пише.

* * *

В април 1921 година бях призован на служба в I трудов набор в с. Бояна край София. Заминах от Казанлък с Порфирий Велков (тогава осмокласник), който идваше да ми погостува и главно да види дядо Благоев и Христо Смирненски и да участвува в софийската първомайска демонстрация на партията.

В първомайската демонстрация бяхме в една редица с Христо и с Христо Ясенов... Христо сипеше дъжд от шеги и като поглеждаше враждебно нагоре, към осеняните с любопитни глави прозорци в центъра на града, току повтаряше: «Еккая контрареволюционная сволочь!». Манифестацията бе грандиозна. Тя започна при прекрасно слънчево време, но скоро след това заваля продължителен проливен дъжд. Христо подвикваше: «Кураж, другари, това е само вода, ще имаме време да се изсушим!» — и пращаше язвителни бележки към «небесния полицейски терор.»

МАТВЕЙ ВЪЛЕВ

(БОСЯКА)

«Питаш го — днес свободен ли е. Не, имал да стои на стража в клуба, очаквали се нападения. На втория ден — зает в „Работнически вестник“, на третия — ще пише за „Червен смях“, на четвъртия — ще

свързва „Народна армия“, после „Маскарад“, после имал да превежда стихове и още кой знай що и къде.

Помня последния му имен ден. Стаята бе натъпкана с работници и работнички: лозенския червен хор. Запяха. Запяхме. Къщата се разтресе под звуците на „Интернационалът“. И това беше най-големият подарък, който мазолестите ръце можеха да поднесат, и най-хубавият. Христо пееше заедно с тях, гледаше ги, смееше се и им се радваше. Колко много ги обичаше!»

СВЕТОСЛАВ МИНКОВ

«И днес още го виждам пред себе си: нисък ръст, набит, с изпъчени гърди, в рубашка, препасана с шнур, с отметната назад черна коса, с мургаво и вечно засмято лице.

* * *

Винаги весел, въодушевен и лирично настроен, той преглеждаше получените по пощата ръкописи и се заливаше с добродушен смях при четенето на някое посредствено стихотворение, което след това декламираше с патос пред всички ни. Ведбал сядаше край разкривената маса, вземаше от купчината печатарски изрезки къс хартия и почти на шега, както разговаряше с другите, нахвърляше само за няколко минути по три-четири куплета от своите знаменити злободневки. Спомням си го как пишеше: с наведена на една страна глава той стискаше между пръстите си някакво едва видимо парченце молив и с тоя молив, който никога не се свършваше, редеше дума след дума. Понякога в стаичката се втурваше тревожно метранпажът и съобщаваше неприятната новина, че не достига половин колона материал. Тогава с присъщото си самообладание нашият бележит редактор запретваше ръкавите на рубашката си, грабваше двусантиметровото си моливче и спасяваше положението, като съчиняваше набързо няколко вица. Изобщо Ведбал пишеше със забележителна лекота, на която всички завиждахме. Той беше роден поет и ненадминат импровизатор. Във всеки миг можеше да напише стихотворение на каквато и да е тема. Творческата мъка беше

непозната за него. Мисълта и въображението му бяха постоянно озарени от някаква неспирна ракетна феерия от рими. Той се шегуваше в рими, сърдеше се дори в рими. Стихотворенията си даваше направо за печат. Само на коректура поправяше тук-там по някоя дума.

* * *

Незаменим другар и прекрасен човек, Ведбал притежаваше рядкото качество да печели сърцата на хората. Дори цензорите, с които беше в постоянни разправии, отстъпваха неведнъж пред неговото лично обаяние и пущаха злободневните и фейлетоните му, пропити с толкова горчива ирония.»

НИКОЛАЙ ФОЛ

«Този младеж можеше да напише стихотворение във всеки час на дененощието — без никакво преувеличение! И на всяко място, при всякаква обстановка. Всред шум, всред другарски спорове в кафенето или редакцията, при трясъка на печатарските машини, на крайчеца на някоя маса — и всякога успешно. И досега ми се струва, като мисля за тоя изключителен талант, че той пишеше дори по-добре и по-леко на шум, колкото и невероятно да изглежда това на пръв поглед. Лиричното му чувство бе така силно и неподправено, че приемаше разнообразната и сложна метрика на неговия стих при всякаква обстановка, несмущавано от нищо и от никого.

* * *

Мнозина от нашите писатели се оплакваха, че нямат добри условия за работа. С това извиняваха безплодието си. Късият и толкова плодовит живот на Смирненски е категорично опровержение на всички тия разглезени и често лишени от дар хора. Неговите произведения, събрани в няколко тома, биха могли да запълнят и оправдаят живота на мнозина писатели, които се радват на дълбока старост.»

«Струва ми се, че и сега гледам малката му фигура, закрачила по тротоарите на „Пиротска“, тиха, скромна, кротка, но винаги жизнерадостна, винаги готова да се усмихне... Хуморът го следеше на всяка крачка; хумор непресторен, естествен и затова — заразителен.

* * *

Една вечер имаше партийна вечеринка в Лозенец. Клубът беше препълнен от младежи. В афиша, който беше залепен на вратата на клуба, се съобщаваше, че ще се декламират и стихотворения от Христо Смирненски...

Тогавашните наши вечеринки се отличаваха със своята дълбоко идейна, боева програма. Те окриляваха нашата младеж и я подготвяха за бъдещите битки с врага, които ни предстояха. Това беше една от масовите агитационни форми на работа, които даваха много добри резултати...

Ние също отидохме на вечеринката. Христо седеше до мене редом с неколцина още другари. Отпосле едва разбрах, че с умишлена предпазливост той беше седнал в края на реда, където минаваше пътеката. Когато дойде време да четат неговото стихотворение, Христо наведе глава. Сякаш това малко го интересуваше — някаква „дреболия“, на която не трябваше да обръща голямо внимание. Но когато декламацията наближаваше своя край, той изведнъж тихо се измъкна назад и леко приведен, пое към външната врата.

— Къде? — едва успях да го попитам.

— Тук съм, сега ще дойда.

Декламацията свърши. Салонът гръмна от ръкопляскания, които не спираха: викаха автора, но авторът не се явяваше. Разтичахме се насам-нататък — никакъв го нямаше, сякаш в земята потъна. Едва когато започна следващият номер, той отново също така незабелязано се промъкна и седна на мястото си.

— Защо не се яви?

— Къде беше? — отрупахме го с въпроси.

На устата му отново трепна така познатата и характерна за него добродушно-лукава усмивка.

— Защото знаех, че така ще стане.

— Но защо не се показва? — ядосано каза Йордан Воденичаров, бръснарчето, задушевен приятел на Христо. — Толкова хубаво стихотворение, а ти взе, че избяга...

— Стихотворението наистина може и да е хубаво — отговори Христо, — но авторът му не е за показване.

* * *

Известно е каква голяма роля изиграха стиховете на Христо Смирненски в онзи момент, когато у нас се надигаше революционната вълна. Неговите стихове бърже се разнесоха из села и паланки и разпалваха кръвта в сърцата на работния, обезправен народ. Незабравими ще останат тия моменти, когато по всички наши клубни сцени и вечеринки потекоха като огнена лава стихотворенията на Христо Смирненски. Преди критиците да бяха го утвърдили, народът го беше вече обикнал и утвърдил.»

АНТОН ИЗМИРЛИЕВ

«Христо вземаше активно участие в дейността на военната организация при партията. С това може да се обясни близкото му приятелство с Коста Янков, Иван Минков и др. военни ръководители на партията, както и постъпването му на щатна длъжност във вестник „Народна армия“. Христо много ценеше този вестник. За да помогне за неговото редовно излизане, той често жертвуваше своята заплата, макар че сам се нуждаеше от средства, особено в последните месеци на живота си, когато бе сериозно заболял.

Христо бе борческа натура и него твърде много го интересуваха въпросите за въоръжението на комунистите и за военната подготовка на младежите. Едно от любимите му занимания бе да обучава младежите в умение да се ползват от оръжие. За тази цел той най-вече използуваше дежурството по охраната на партийната печатница на ул.

„Паисий“. Съвсем непринудено той подканяше младежите да ги обучава, като казваше:

— Хайде, комсомолци, нали сте революционери. Елате да се обучавате на оръжие. Иначе как ще се сражавате на барикадите? Нали не искате да ви причислят към обоза, да носите вода и муниции?

Младежите на драго сърце приемаха поканата на Христо и с готовност се залавяха за изучаване на оръжието.»

НАДЕЖДА ИЗМИРЛИЕВА

«На 5 юни (1923 г. — Б.р.) рано преди обед седна да пише и ме помоли по-малко да влизам при него. Аз отидох в кухнята да пригответя обеда. Стараейки се да изпълня поръчението му, дълго време не влязох в стаята. Часът е 12. Обедът е готов. Бързам да се похваля с точността си, но думите ми замръзнаха на устата. Столът на писалищната маса е празен. Листата на масата са пръснати. Христо лежи на леглото смъртнобледен. Възглавницата, покривката на леглото и всичко наоколо е изцапано с кръв. Слаб, сподавен глас. Две влажни, тъжни очи, впити в мен, две кротки, кадифено меко, налети със сълзи очи, широко разтворени, очакват помощ. Прави ми знак, че не трябва да говори, и силно стисна ръката ми...»

Бях изненадана, смутена, ужасена. Бях сама. Не познавах никого от обитателите на двуетажната къща. Не смеех да оставя Христо сам. Нямаше кой да повика лекар. Кръвоизлиянието беше много силно. Успях да му дам малка първа помощ. Христо мълчеше, но огнените му очи — те говореха.

* * *

Двучасовата мъчителна тишина беше прекъсната от идването на Женя. Тя остана при него, а аз притичах за лекар. В Горна баня, макар и близо до София, медицинска помощ не се намери. Трябваше да се търси в София. Трябваше да се бърза, а нямаше никакво превозно средство. Лекарите също не се оказаха отзивчиви. Някои направо отказаха поради далечината, други обещаваха, а не дойдоха. Медицинската помощ закъсня. Подобрение не настъпи.

При това един ден осъмнахме при пълна блокада на селото и никакво влизане не се позволяващо. Пълно откъсване. Това беше черната дата 9 юни. В това време положението на Христо се влоши съвсем. А и настъпилата политическа промяна силно го вълнуващо.

Няколко дни по-късно... Христо беше настанен в санаториума на Х. Иванов.

Вече беше късно. Всички по-нататъшни грижи на лекари и близки бяха напразни. Милиарна туберкулоза разруши дробовете на Христо. На 14 юни, след лекарския консулт, беше повикан Тома, на когото съобщиха тежката вест: „Положението е безнадеждно“.

* * *

В последните си дни Христо беше заобиколен от всички близки. Той се интересуваше за всичко, но най-много за политическите събития. В момента на безсъзнание имитираше познати другари, общественици, стискаше юмрук и казваше: „Ще живея напук на буржоазията!“. Половин час преди смъртта си поисква вестник, скъсва го, като вижда, че е в. „Епоха“. Поисква лист да пише, но това си остава последното негово желание.»

ПЪРВИ ОТЗИВИ ЗА СТИХОСБИРКАТА «ДА БЪДЕ ДЕН!»

ГЕОРГИ ЦАНЕВ

«Син на града, дете на пролетарската среда, сам борец в редовете на революционния пролетариат, неговата поезия не познава други мотиви, освен болките и радостите, живота и мечтите, пораженията и победите на работната класа. Слял личния си живот с живота на цялата класа, живял и страдал с нея, той ни рисува с голяма искреност и естественост нейното бедствено положение. И през всеки стих прозират мъката на автора и огненото му негодувание.

Изобщо сбирката „Да бъде ден!“ ни дава образа на един пролетарски поет със значителна дарба, поет с буен, лиричен темперамент. Неговата поезия е борческа, революционна. Изразител на колективните чувства, мечти и идеали на пролетариата — той заслужава всичката му обич, похвала и насърчение. Той заслужава нашата радост и буди големи надежди. А младостта му е гаранция, че има тепърва да се развива („Младеж“, 12 март 1922 г.).»

ЖИВКО ТЕРПЕШЕВ

«И наистина, тая книжка е една от малкото от тоя род звезди, които не само зоват „Да бъде ден!“, но и сами разкриват тъмата, сами творят великия ден! В тая книжка греят толкова луци, в нея живеят толкова безсмъртни души, че наистина, прелиствайки още първите страници, ти виждаш, ти чувствуваш с цялото си същество сиянието на Новия Ден!

Във всеки стих, във всеки ред лъха толкова вяра, преданост и готовност за смърт, на каквito и колкото е способен само робът, който, претеглил всичко, се изправя с думите — „смърт или свобода!“ („Младеж“, 16 септември 1922 г.).»

ГЕОРГИ БАКАЛОВ

«На улицата на пролетарската поезия настъпи празначен ден. Млад, свеж, сочен талант в шеметната пъстрота на свои оригинални краски и образи, които извират и се пръскат като огнен каскад, внесе тази радост със стихотворната си сбирка „Да бъде ден!“.

Живецът на цялата сбирка е *възторгът на борбата* и тази дума би влязла в заглавието на нашия отзив, ако авторът сам не бе имал усета да постави названието „Да бъде ден“ — което в повелителна форма изразява патоса на неговата сбирка: „.... един копнеж, мечта една гори и се топи в душите... да бъде ден! Да бъде ден!“.

За пръв път в българска стихосбирка се разработват толкова международни теми: из Парижката комуна — „Смъртта на Делеклюз“, — из германската революция, между които едно стихотворение за Либкнхекта, и особено за Русия, която съвсем понятно най-вече възбужда възторга на поета. Освободителното движение на пролетариата има дълбоко искрен международен характер, който действува пленилечно върху душите и се отражава в поезията (в. „Младеж“, 14 ноември 1922 г.).

Сбирката на Хр. Смирненски е знамение на времето. Неговият непосредствен поетически талант ни е разкрил една светла страница в развитието на българската борческа поезия» («Народна армия», 11 март 1922 г.).“

ИВО ДЪБОВ

(ИВАН МЕШЕКОВ)

„Даже само поради факта на създанието на тая поезия на «Да бъде ден!» ние сме убедени, че революцията зреет с дни, а това от своя страна обуславя, че първата пъпка, събудена от пролетния дъх на революцията — *младият талант на др. Христо Смирненски*, ще разцъфтава и зреет също с дни («Ново време», г. 1922–1923, кн. 8).“

ДИМИТЪР Б. МИТОВ

„В сбирката «Да бъде ден!» е изразена именно както трябва революционната тенденция. Личи си добре, че всичко, за което е писал авторът, го е преживял дълбоко, врязало се е в него като клин и не му е давало мира, докато не го е написал. Макар и написана за борци, макар

и дадена за крепене на комунистическата вяра всред работниците, в тая сбирка на никое място не се използват евтини ефекти, много нарядко ще срещнете онай реторика, която е тъй присъща на поетите, които са с определена идеяна принадлежност.

Хр. Смирненски се вдъхновява преди всичко от колосалната борба, която днес измъченото, но вече здраво организирано работничество поема срещу капиталистическия свят. Покрай стихотворенията изобщо за работника Хр. Смирненски помества и няколко специално написани за борбите на руския работник в съветската република. И не може другояче да бъде. Един поет на работническата класа, който живее днес, не може особено да не се развълнува от съдбата на хилядите работници в Русия, които слагат живота си за освобождението на човечеството («Развигор», 1 юли 1922 г.).“

БЪЛГАРСКИ КРИТИЦИ И ПИСАТЕЛИ ЗА СМИРНЕНСКИ

ГЕОРГИ БАКАЛОВ

„Буревестник на пролетарското освобождение — ето какво е поетът Смирненски. Идеите на борбата са не само в неговата глава — всички фибри на пролетарската му душа са просмукани от натегналата атмосфера на предбурята и затова нему е чужд интелектуализмът на неговите предшественици. Трепетно чедо на улицата, на стъгдата, на града с нервния бит на нестихващия му грохот — самият водовъртеж на живота го изправя пред парливите теми. Той не пристъпя към тях с педагогически цели — да учи някого като прозаик, който умеет да си служи с везана реч. Той си е там, където си е — където са и темите, — той няма нужда да ходи при тях, без тях той е немислим, той и те — това е едно и също. Друго той не може да възпява или, по-вярно казано, всичко може да възпява, но само в сиянието на онова предразсветно светоусещане, което е у него втора природа.

Преддверието на пролетарската поезия се затваря, за да влезем в трескавия завод, дето пролетариатът твори своята собствена поезия. И първомайстор тук се явява Христо Смирненски, който даде своя оригинална поетическа разработка на темите на класовата борба, до която никой от неговите предшественици не се е издигнал.“

ГЕОРГИ ЦАНЕВ

„Действителността Смирненски възприема откъм нейната стихийна, динамична страна. Промяната, загиването на старото и раждането — чрез пламък и болка — на новото. Така я и възсъздава. Това поражда оная вътрешна сила, която крият образите и въобще художествените средства на Смирненски и която е характерна за неговия образ на поет. Свързана с особеностите на самия му творчески дух, тя не само ни внушава конкретната и сетивна страна на известна

картина, но създава и онова движение, което разкъртва непременно и най-дълбоките пластове на нашата душа. Никакво спокойствие, никакво съзерцание — а нервни разтърсвания на електрически ток, постоянно усилващи се пристъпи на някаква сприя. Той не мечтае, не проповядва, не убеждава. Той само възпява, вдъхновява, зове, повлича. Непосредственият и искрен тон на неговата пламенна и възторжена поезия заразява, трогва, подчинява магически.

Значението на Смирненски... обхваща въобще българската литература. Във времето, когато българската поезия бягаше в безсилие към облаците, изсъхнала под разсъдъчните напъвания на разни символисти, експресионисти и др., когато най-ценното у нея беше добре изразеният страх от живота, а най-голямата ѝ идеяна висота — патриотизъмът, — Смирненски я върна на земята, внесе в нея нови идеи, чувства, човешина в проявите на личността, влечење към масите, стремеж да се слее поетът с душата на народа. Край на индивидуализма. Тоя завой трябва да се отбележи като един напредък в нашата литература и да отреди на Смирненски мястото на голям поет.“

ХРИСТО РАДЕВСКИ

„В какво собственно се състои партийността в поэзията на Смирненски? Зер в нико едно от неговите стихотворения не се възпява партията, не се споменава дори нейното име. Но опитайте се да си представите неговото творчество извън програмата, политиката и борбите на Българската комунистическа партия от онова време, извън Великата октомврийска социалистическа революция и борбите на международния пролетариат, и ще видите, че това е невъзможно. И ще видите, че ако нямаше тези борби и ако нямаше тази партия, нямаше да има и този Смирненски, който направи етап в нашата революционна поэзия, който издигна българската литература на по-високо равнище, който като художник даде широка естетическа и методологическа основа на днешната социалистическа литература.

И голямото новаторство на този изключително даровит поет се състои в това, че поемайки щафетата от Димитър Полянов, основоположника на социалистическата поэзия у нас, той издигна тази поэзия до художественото равнище на Вазов, Славейковци, Яворов и

Дебелянов и по този начин доказа, че бъдещето на нашата национална култура се подема от работническата класа.“

тодор павлов

„Това единство на здраво патриотичното и интернационално съзнание, което намираме в най-висша степен проявено също така в Димитров, съставлява една от най-характерните черти на Смирненски като борец и поет или, по-право, като поет-борец, и именно то би трябвало да послужи като велико напътствие за всички наши съвременни български и не само български поети борци.

Христо Смирненски се яви, живя, бори се и твори в такава епоха, когато пролетарското движение се намираше и у нас, и в цяла Европа в буен революционен подем и когато то прерасна в борба не само за организиране, мобилизиране социалистическата просвета и партийно-LEGALНИ И СИНДИКАЛНИ ПРОЯВИ НА ПРОЛЕТАРСКИТЕ МАСИ, но и в борба за овладяване на власт и пристъпване към построяване на социализма, който между другото, специално у нас, означаваше и най-правилното, най-радикалното разрешение също така и на националните въпроси в България.

И тук ние сме длъжни да очертаем по-точно, макар с няколко думи, мястото и значението на Смирненски в нашата пролетарска и национална литература.

Някои смятат, че Смирненски е просто наследник и продължител на Ботева в българската поезия. Това е само отчасти вярно. Вярно е, че Смирненски продължава революционните традиции на Ботева, но все пак трябва веднага да се каже, че що се касае до партийната определеност и до марксистко-ленинските възгледи, Смирненски, без да надмине Ботева по художествената сила на произведенията си, безусловно го надрасна в идейно, партийно и мирогледно отношение.“

людмил стоянов

„Българската литература пази почетно място за делото на Христо Смирненски, което ще остане завинаги дело честно и достойно, резултат от подвига на един живот, отдаден в борбата на най-онеправданите. Той промени изцяло тона на нашата поезия, като от поезия на индивидуализма и отчаянието, от поезия на упадъка чрез

него тя се превърна в боен призив, слезе на земята и потърси близостта на хората.“

ВАСИЛ КОЛЕВСКИ

„... можем да твърдим, че методът на Смирненски, на произведенията, написани през зрелия период на неговото творчество, а не само тези с интернационална тематика, е методът на социалистическия реализъм на дадения етап от развитието на революционното движение и литературата в нашата страна. В рамките на този метод можем да говорим за революционно-романтични образи, езикови и други изразни средства, за патоса на неговата поезия. Имаше период, когато този патос, това революционно-романтично обобщаване на фактите се разглеждаше от критиците като нещо отрицателно и се противопоставяше на «конкретно-реалистичното» отразяване на действителността. Този възглед произтича от недооценката, от неразбирането на спецификата на изкуството, на неговите богати възможности за многообразие в изразните средства, които в най-голяма степен са присъщи на социалистическия реализъм. Този възглед водеше до подценяване на поезията и до обедняване на съвременната поезия. Разбира се, поезията на Смирненски и особено нейната революционна романтика до голяма степен са свързани със своето време, с революционния подем след Първата световна война и в този смисъл са неповторими. Но революционната романтика не само като елемент, а като стил на отделния автор е възможна и нужна и сега.

Със Смирненски пролетарско-социалистическата поезия зае члено, водещо място в националната ни литература и това е една от големите отличителни черти на тази литература в сравнение с литературата на много други страни, нещо, с което заслужено можем да се гордеем. В този смисъл Смирненски е истинският основоположник на социалистическия реализъм в българската литература.“

ПЕТЪР ДИНЕКОВ

„Творчеството на Смирненски представлява нов, по-висок етап в развитието на нашата революционно-пролетарска и реалистична литература. Появил се след Първата световна война, в годините на

големия революционен подем на работническите маси, Смирненски създаде дълбоко въздействуваща революционна поезия, която вдъхновяваше работническата класа в освободителните й борби и с която стана учител на цялото поколение революционни поети през двадесетте и тридесетте години.“

ГЕОРГИ КАРАСЛАВОВ

„Възмъжал идейно-политически, възприел с въодушевление програмата на комунистическата партия и включен в нейните редове вече като проявен и дисциплиниран гражданин, Смирненски разшири и разнообрази тематиката на своето творчество, като го заостри и насити с патоса на революционния подем. Гражданските мотиви съставят основното съдържание на всичко, което поетът написа през последните две-три години на своя живот. Жизнената съдба и творческото дело бяха се слели в едно органично цяло у този необикновен талант. Борбите и победите на комунистическата партия, нейната всекидневна къртовска работа сред трудещите се се бяха сраснали с личните му интереси, радости и възторзи. Най-нежните интимни трепети на сърцето си и той като Ботев превръща и изливаше в страстни призови за борба. Оптимизът в прогресивното развитие на живота и крайната победа в жестоката битка с капиталистическото мракобесие, който оптимизъм е характерна черта на социалистическия реализъм, намери особено подчертан и повишен израз в революционната поезия на Смирненски.“

НИКОЛАЙ ЛИЛИЕВ

„Съвършенството в художествеността на формата, което изтича от смислеността на съдържанието, тая безпогрешност на стиха, тая ритмика, която вълнува и увлича и най-немузикалното ухо, са още едно доказателство, че пролетарската поезия у нас се е развивала не по пътя на отрицанието на миналите етапи изобщо в развитието на българската поезия, че е споявала тези етапи, обогатявала ги с нови ритмически единици, с нови образи, които в никой случай не са самоцелни, с нови рими, вливала е нов идеен смисъл в тяхното съдържание. Така поетиката на Христо Смирненски със своите възторжени интонации — една от нейните особености, които красят

българското стихосложение — намира дълбоко обяснение: думите, които не служат само да запълнят стихотворния размер, са пречупени през индивидуалността на поета и са получили нов смисъл — и тоя, който са имали досега, и тоя, който им е предало новото време. Тия думи служат на идейната борба.“

ПАНТЕЛЕЙ ЗАРЕВ

„Благодарение на своя необикновен дар и жива възприемчивост Смирненски отрече спонтанно старата тезисност в пролетарската ни поезия и подготви образеца (класиката) за новата, отговаряща на духа на времето, художествена и комунистическа партийна лирика. Той утвърди началото на едно художествено съзнание и се изравни с новаторското си дело с големите си предходници Ботев и Вазов, Яворов и Пенчо Славейков. Нещо, което далече не бе постигнато от Полянов и Кирков. Той изнесе на много по-предни фронтове и боя за съвременника. Стана възможно не само да се убеждава, а и да се активизират емоциите на класовата ненавист и борческото въодушевление чрез образи, чрез живото дихание на огромната битка. Смирненски бе на един фронт и с най-големите партийни поети на съветската литература, с най-големите партийни поети, създавали световната пролетарска класика. Той бе редом с Маяковски и се изяви пред него, редом бе с Брехт и се изяви и преди него.

Смирненски сложи началото на ново художествено съзнание, изпълнен със смъртна вражда към стария свят, света на капитализма с неговите дебнещи опасности, с неговата историческа обреченост. Нека припомним, че рисувайки грозното, той се описваше и от красотата, както и от борческото си щастие на своите силни класови чувства.

И с това си влечеение към красотата и преклонението пред изкуството като форма той бе също ново явление в пролетарската ни литература. Той изнесе поезията на завидна висота, създаде класически образци на художественост. У него има и съвършенство, органичност на формата и съдържанието. Той бе изцяло поет новатор. Но думата новатор е слаба да изрази истинското му значение. Новатор е донякъде всеки новопоявил се поет. В литературата — въпреки нормативизма на традицията, въпреки унаследените форми — всеки нов автор е и нова емоционалност, нов апарат и нагласа за възприемане, ново поетическо мислене. Така всеки поет е и новатор.

Смирненски обаче бе много повече. У него се вижда историческият преход на художественото мислене към нови образи и идеи, към ново съзерцание. Той е *етап*, исторически поврат в българската, пък и в световната литература. Той въведе в поезията психиката на работническата класа и бе писател интернационалист, какъвто нямаше никоя друга страна в началото на 20-те години. Той бе голям художник, комунистически партиен в международен мащаб. Без да омаловажаваме голямото значение на европейската поезия по негово време, трябва да кажем определено, че Смирненски не само възпя величието на Октомври и вярата в планетарната революция като съветските поети, но създаде и оригинални изваяния на борци, образи на участници в класовите битки, каквито не притежаваше в своите дотогаващи стихотворни фондове литературна Европа.“

ГЕОРГИ ДИМИТРОВ-ГОШКИН

„И днес литературното революционно дело на Смирненски запазва значението си по начало не само за тия, които са израснали и живели с него преди много години. И днес то не може да не действува със своя революционен поетичен заряд и на съвременните нови поколения, макар техният дух да не се подхранва непосредствено от борбата, която Смирненски възпяваше, но които действително са възпитани в общия революционен дух на марксизма-ленинизма, на социализма и действително носят в себе си патоса на неговото практическо осъществяване. Не е възможно да имаш кръвна връзка с идеалите, делото, настоящето и бъдещето на социализма и да не чувствуваш при всички условия вечния революционно-социалистически дух на едно творческо дело, голямо като това на Смирненски.“

СТОЯН КАРОЛЕВ

„Най-здравите, най-дълбоките връзки между настоящето и миналото в нашата литература се намират в творчеството на онези писатели, които са най-близко до идеалите на днешното време. Между тях на челно място е Христо Смирненски — певецът на революционния устрем, поетът на бъдния ден. Това е несъмнена истина, защото със зрялото си творчество, както вече всички приемат,

Смирненски стана родоначалник на социалистическия реализъм у нас, на направлението, което днес напълно господствува, на метода, който е основан в съвременната литература, дава най-големи възможности за правдиво изобразяване на живота в неговото революционно развитие.“

МИНКО НИКОЛОВ

„Появата на социалистическия реализъм бе немислима и без друго едно условие: трябващо да се издигне социалистическата литература до обща националното художествено равнище. Един нов метод, който открива нов период в литературното развитие, не може да се еманципира естетически само чрез тематичния си принос, чрез формулирането на нови идеи. Смирненски е приемник не само на ранния етап на нашата пролетарска литература в лицето на Димитър Полянов, той наследява и всички най-добри литературни традиции у нас, традиции — реалистични и романтични. Той извиква пролетарската поезия до степента на художествените и техническите завоевания от обща национален мащаб, даден не само чрез делото на Ботев и Вазов, но и на Яворов, Пенчо Славейков, Дебелянов, Лилиев.

Смирненски изработи свой стил в диалектическо взаимодействие със своите големи предшественици и съвременници. Това е процес на асимилация и борба със заварените поетически норми, средства и образи. В неговото изкуство се преплитат по особен начин реалистичните и романтични стилови тенденции. Той възприема действителността през особено озарение, като празник на революцията, въпреки скъпите жертви, пораженията и несгодите. Неговата система на художествено обобщение се изгражда върху контрастни начала. В нея сложно се преливат трагичното и героичното, обикновеното и грандиозното, низкото и възвишено. Интонациите на неговата поезия, художествените му средства и речник са не само възвишено-романтични, обобщено-алегорични и символно-планетарни, а в някои тематични и жанрови цикли те са по-реалистични, конкретно-битови, предметни. Отделните страни в тази естетическа система са художествено равноправни, те се допълват и обогатяват взаимно, съществуват в диалектическо противоречие-различие.“

ЗДРАВКО ПЕТРОВ

„По многострунност на душата няма равен на него в лагера на пролетарската поезия. Никой не е показал работническото движение така богато и нюансирано. И всичко е облечено в един живописен стих, криещ в себе си старинна красота и пролетарска енергия. Оставил далеч зад себе си абстрактната идейност на първите пролетарски писатели, той по високохудожествен начин узакони мястото на работническата класа в поезията. Смирненски взе всичко хубаво от революционната поезия на миналото. Същевременно той взе и цялото вътрешно богатство на старата поезия в ритмично и интоационно отношение, но й придаде социална окраска, нова образност, идеяна озвученост.“

ЛЮБЕН ГЕОРГИЕВ

„Христо Смирненски е голям наш учител и по съвременност. Няма друг наш поет, освен може би само Вазов, който така непосредно и бързо да се е откликвал на всички явления в съвременния му международен, политически и културен живот. Четирите тома стихове и фейлетони на Смирненски представляват истински летопис на времето, през което живя и работи той. И в същото време, оставайки си злободневен и актуален, той улови ония трайни белези на епохата, които ни интересуват и днес. Много лица и събития, за които е писал, са умрели, но въпреки това произведенията на поета продължават да живеят.

От Христо Смирненски нашите поети винаги ще се учат и на художествено майсторство. Какво богатство от интонации, идеи, мисли, форми и поетични средства се съдържа в неговите стихове — като се почне от хумореските му и се стигне до пламенните му оди на революцията! Христо Смирненски обогати извънредно много комунистическата партийност, превърна я от политическа в естетическа категория, в неотменен белег на голямата революционна поезия.“

КРАТКА БИБЛИОГРАФИЯ

Смирненски, Христо. Събрани съчинения в четири тома, 1958–1960.

Измириева, Надежда. Христо Смирненски. Летопис за живота и творчеството му, 1961.

Христо Смирненски, Никола Вапцаров в спомените на съвременниците си, 1966.

Христо Смирненски в литературната критика, 1964.

Габровски, Радослав. Човекът и поетът Христо Смирненски, 1968.

Димитрова, Елена. Христо Смирненски. Живот и творчество, 1963.

Зарев, Пантелей. Избрани произведения, том първи, 1971.

Караславов, Георги. Книга за Христо Смирненски и Никола Вапцаров, 1971.

Колевски, Васил. Литературната критика за Христо Смирненски, 1964.

Кюлявков, Крум. Спомени за Христо Смирненски, 1954.

Николов, Минко. Христо Смирненски, 1965.

Правчанов, Симеон. Едно последно лято, 1972, 1981.

Георгиев, Любен. Христо Смирненски, 1982.

Издание:

Автор: Христо Смирненски

Заглавие: Избрани творби

Издание: осмо

Издател: Издателство „Български писател“

Град на издателя: София

Година на издаване: 1989

Тип: сборник

Печатница: ДП „Балкан“ — София

Излязла от печат: 30.I.1989

Редактор: Симеон Правчанов; Цветана Джагарова

Художествен редактор: Петър Тончев

Технически редактор: Веселина Недялкова

Коректор: Паунка Камбурова

Адрес в Библиоман: <https://biblioman.chitanka.info/books/10287>

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на **Моята библиотека** и нейните всеотдайни помощници.

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.